

Path Analysis of Predicting Attitude Toward Marriage Based on Income and Education: The Moderating Role of Religious Rituals

Ehsanollah Amini¹ , Alireza Fazeli Mehrabadi²

1. PhD Candidate in Psychology, Department of Psychology, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Qom Branch, Qom, Iran.

ehsanolahaminiprofmd@gmail.com

2. Assistant Professor, Department of Psychology, Faculty of Education and Psychology, University of Qom, Qom, Iran (Corresponding Author).

ar.fazeli@qom.ac.ir

Received: 2025/12/01; Accepted 2026/04/25

Extended Abstract

Introduction and Objectives: Marriage is one of the most fundamental social institutions and plays a crucial role in structuring individual and collective life. Individuals' attitudes toward marriage are among the key determinants of their intentions and decisions regarding family formation. According to the Theory of Planned Behavior, attitudes constitute one of the core components shaping behavioral intentions and influence the likelihood of engaging in behaviors such as partner selection and entering marital life (Ajzen, 1985). Simultaneously, Social Exchange Theory posits that people approach marriage as a process involving an evaluation of costs and benefits, in which socioeconomic factors—particularly income and education—guide these evaluations (Roeckelein, 2018). In a society such as Iran, where religion and religious values hold a central position in the normative and meaning-making system, religious rituals represent an important dimension of religi-

Authors retain the copyright. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

osity that may help explain variations in attitudes toward marriage. Adherence to religious rituals may strengthen marriage-supportive norms and foster more positive attitudes while reducing pessimistic views of marriage. Nevertheless, the combined role of structural factors such as income and education alongside religious capital in shaping attitudes toward marriage has been empirically understudied. The present study aimed to predict attitudes toward marriage based on income and educational level while examining the moderating role of religious rituals through a path analysis framework among adults residing in Tehran.

Method: This applied study employed a descriptive–correlational design using a cross-sectional survey. The statistical population included all adults living in Tehran in 2024. Due to time and access limitations, convenience sampling was used, and 273 individuals ultimately participated. Inclusion criteria consisted of adulthood, having experience or potential capacity to make decisions regarding marriage, and willingness to participate. Data were collected using three instruments:

1. The Attitude Toward Marriage Questionnaire (Nilforooshan, 2013), measuring optimistic, pessimistic, realistic, and idealistic dimensions of marital attitudes.
2. The Glock and Stark Religiosity Inventory (Khodayarifard, 2010), with emphasis on the ritualistic dimension assessing adherence to religious practices.
3. A demographic information form recording age, gender, education, and income.

All questionnaires were completed through self-report after providing informed consent and assuring confidentiality. After initial screening and data cleaning, descriptive statistics were calculated to characterize the sample and study variables. Pearson correlation coefficients were used to examine bivariate relationships among income, education, religious rituals, and marital attitude dimensions. Hierarchical regression analysis was conducted to test the predictive roles of income, education, religious rituals, and their interaction terms. Finally, path analysis within a structural equation modeling framework was applied to estimate direct and indirect effects and evaluate the overall model. Statistical significance was set at 0.05.

Results: Descriptive findings indicated that participants varied substantially in educational level, income, and degree of adherence to religious rituals. Pearson correlations revealed a significant relationship between religious rituals and overall attitudes toward marriage: higher adherence to rituals was associated with stronger optimistic attitudes and weaker pessimistic attitudes. In contrast, income showed no significant correlation with most attitude dimensions, and its coefficients were generally nonsignificant.

Hierarchical regression results demonstrated that, controlling for demographic variables, religious rituals emerged as the strongest predictor of marital attitudes, accounting for a substantial portion of the variance in both optimistic and pessimistic attitudes. Educational level predicted lower pessimistic attitudes but played only a limited role in other attitude dimensions. Income did not exhibit significant explanatory power and was excluded from several final models.

Path analysis findings confirmed significant direct effects of religious rituals on marital attitudes, with positive effects on optimistic attitudes and negative effects on pessimistic attitudes. Direct paths from income to marital attitudes were mostly nonsignificant. Educational level showed a significant negative association with pessimistic attitudes but was less influential in predicting optimistic attitudes. Tests of interaction effects (Religious Rituals $\times$ Income and Religious Rituals $\times$ Education) indicated that religious rituals did not significantly moderate the relationships between socioeconomic indicators and marital attitudes, as all interaction terms were statistically nonsignificant at the 0.05 level.

Discussion and Conclusion: Overall, the findings suggest that within Iran's religious-cultural context, religious capital—particularly adherence to religious rituals—plays a more prominent role than socioeconomic indicators such as income and education in explaining attitudes toward marriage. Religious rituals strengthen optimistic attitudes and reduce pessimistic views regarding marriage, creating a more favorable psychological and value-based environment for marital intentions. Income and education contribute only modestly, primarily by reducing pessimistic attitudes. The nonsignificant interaction effects indicate that religious rituals operate more as an independent predictor rather than a moderator of the relationship between socioeconomic factors and marital attitudes.

From a theoretical perspective, these findings align with the Theory of Planned Behavior (Ajzen, 1985), as religious rituals can be considered part of normative and control beliefs that shape attitudes toward a behavior (marriage). Regular performance of religious practices places individuals within a framework of religious meanings in which marriage is viewed not merely as a social contract but as a recommended and valued act. Within such a framework, optimistic attitudes (emphasizing the positive functions of marriage) are strengthened, while pessimistic attitudes (emphasizing costs and conflicts) are weakened. The findings are also consistent with a religious reading of Social Exchange Theory (Roeckelein, 2018): while economic and human resources (income and education) may frame marriage as a costly transaction, religiosity and religious rituals create a form of

“spiritual capital” that elevates the non-material benefits of marriage (peace, spiritual reward, legitimacy of emotional and sexual relations, and meaning in life), thereby shifting the individual’s view of marriage from a purely economic framework to a value-based and spiritual one (Karami, 2014; Hezrati et al., 2020).

The finding that education was associated with lower pessimistic attitudes, though not with other attitude dimensions, suggests that higher education may contribute to more informed and balanced views of marriage, reducing extreme pessimism without necessarily fostering naive optimism or idealism. This partial finding aligns with studies showing that education can have dual effects—promoting both individualism and critical thinking, while also providing access to communication skills and psychological resources that moderate extreme views (Yousef, 2013; Niazi et al., 2015; Sabbaghi et al., 2017; Fuller, 2015; Sonkaya, 2024). The lack of a significant role for income in predicting marital attitudes challenges some previous research and may reflect the nature of the income measure used (personal income rather than household income or perceived economic security), or the possibility that in contexts of widespread economic pressure, relative differences in personal income exert less influence on attitudes shaped by shared cultural and religious narratives.

The weak explanatory power of the model for realistic and idealistic attitudes suggests that these dimensions may be more strongly influenced by psychological and familial factors—such as attachment styles, parental marital experiences, previous romantic relationships, personality traits, and media exposure—than by socioeconomic or religious variables (Fuller, 2015; Silverstein et al., 2022). This highlights a gap in the literature and underscores the need for future research to incorporate psychological and intergenerational variables.

The failure to confirm the moderating role of religious rituals—despite its strong direct effects—indicates that religious rituals operate primarily as an independent predictor rather than as a buffer or enhancer of the relationships between socioeconomic factors and marital attitudes. This may be due to limited statistical power for detecting interaction effects, the relatively homogeneous distribution of variables, or the normative strength of religious rituals in the Iranian cultural context, which may function as a pervasive meaning-making framework that guides attitudes consistently across different socioeconomic levels (Kline, 2015; Field, 2016; Tabachnick & Fidell, 2019).

Practical Implications: Given the prominent role of religious rituals and the limited role of income in shaping attitudes, marriage promotion programs should not focus solely on economic incentives (loans and housing facilities). Such policies are likely to be more effective when integrated with cultural-educational programs based on religious values, so that marriage is perceived not merely as a costly commitment but as a path for personal and spiritual growth. Since higher education was associated with lower pessimistic attitudes, incorporating “life skills” and “marriage literacy” courses at high school and university levels could help moderate extreme pessimistic attitudes (Niazi et al., 2015; Sabbaghi et al., 2017). In premarital counseling, systematic assessment of clients’ adherence to religious rituals and their spiritual attitudes is essential, as this factor directly influences positive and negative attitudes toward marriage. Counseling interventions that purposefully incorporate religious and spiritual resources accepted by couples can reduce pessimistic attitudes and strengthen optimistic and realistic attitudes toward marriage. This approach is consistent with findings from previous research in religious contexts (Karami, 2014; Hezrati et al., 2020). Structured educational programs for young couples and parents—focusing on topics such as conflict management, setting realistic expectations, and the role of spirituality in family resilience and stability—can help correct pessimistic attitudes and promote a balanced image of marriage.

Limitations and Future Directions: This study has several limitations. The sample was recruited through online networks and voluntary participation, with a majority of women and married individuals; therefore, the generalizability of results to the entire Iranian adult population—or even to all of Tehran—is limited. Future research should employ random and stratified sampling designs and include diverse groups (unmarried youth, newlywed couples, divorced individuals, etc.). Income was measured categorically and primarily based on personal income; information regarding household income, wealth, debts, and job security was not collected. Important psychological and familial variables—such as attachment styles, parental marital satisfaction, previous relationship experiences, and personality traits—were not assessed. Future studies should examine more comprehensive models combining economic, religious, psychological, and familial variables. Longitudinal and multi-wave studies are recommended to examine changes in attitudes over time and across different life stages (singlehood, engagement, early marriage, childbearing, etc.). Finally, the results of this study indicate that any policy or

intervention in the area of marriage and family, if it is to be realistic and effective, must simultaneously consider economic, educational, and religious-cultural dimensions—with the emphasis that, in the studied context, adherence to religious rituals and the type of meaning-making regarding marriage play a key and determining role in shaping attitudes.

Keywords: Attitude Toward Marriage, Religious Rituals, Religiosity, Income, Education, Path Analysis, Structural Equation Modeling.

Cite this article: Amini, Ehsanollah, and Fazeli Mehrabadi, Alireza (2026), Path Analysis of Predicting Attitude Toward Marriage Based on Income and Education: The Moderating Role of Religious Rituals, *Journal of Studies in Islam and Psychology*, 2(4), 7-46.

تحلیل مسیر پیش‌بینی نگرش به ازدواج براساس میزان درآمد و تحصیلات با اثر تعدیل‌کنندگی مناسک دینی

احسان اله امینی^۱ ، علیرضا فاضلی مهرآبادی^۲

۱. دانشجوی دکتری روان‌شناسی، گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد قم، قم، ایران.

pegah.taghiyar2016@gmail.com

۲. استادیار، گروه روان‌شناسی، دانشکده تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه قم، قم، ایران (نویسنده مسئول).

pegah.taghiyar2016@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۱۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۰۵

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: ازدواج یکی از بنیادی‌ترین نهادهای اجتماعی است که نقشی اساسی در سامان‌دهی حیات فردی و جمعی ایفا می‌کند و نگرش افراد نسبت به آن از مهم‌ترین تعیین‌کننده‌های نیت و تصمیم برای تشکیل خانواده به شمار می‌رود. از دیدگاه نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده، نگرش یکی از مؤلفه‌های اصلی شکل‌دهنده نیت رفتاری است و می‌تواند احتمال بروز رفتارهایی همچون انتخاب همسر و ورود به زندگی زناشویی را تحت تأثیر قرار دهد؛ با این حال، نظریه مبادله اجتماعی تأکید می‌کند که افراد ازدواج را در قالب فرایندی مبتنی بر ارزیابی هزینه‌ها و فایده‌ها درک و تجربه کرده، و عوامل اقتصادی و اجتماعی (به‌ویژه درآمد و تحصیلات) می‌توانند این ارزیابی را جهت‌دهی کنند. در جامعه‌ای مانند ایران که دین و ارزش‌های مذهبی جایگاه

برجسته‌ای در نظام معنایی و هنجاری دارند، مناسک دینی یکی از ابعاد مهم دینداری است که می‌تواند در تبیین تفاوت‌های نگرش به ازدواج نقش‌آفرینی کند. پابندی به مناسک دینی ضمن تقویت هنجارهای موافق ازدواج، ممکن است به تقلیل نگرش‌های بدبینانه و تقویت نگرش‌های مثبت نسبت به آن بینجامد؛ با این حال، میزان نقش‌آفرینی همزمان عوامل ساختاری مانند درآمد و تحصیلات در کنار سرمایه دینی در نگرش به ازدواج، به‌طور تجربی کمتر بررسی شده است. پژوهش حاضر با هدف پیش‌بینی نگرش به ازدواج براساس میزان درآمد و سطح تحصیلات با در نظر گرفتن نقش تعدیل‌کنندگی مناسک دینی و در چارچوب رویکرد تحلیل مسیر در میان بزرگسالان ساکن شهر تهران انجام شده است.

روش: پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت و روش، توصیفی-همبستگی با طرح پیمایش مقطعی است. جامعه آماری شامل بزرگسالان ساکن شهر تهران در سال ۱۴۰۳ بود. با توجه به محدودیت‌های زمانی و دسترسی از روش نمونه‌گیری در دسترس برای انتخاب شرکت‌کنندگان استفاده شد که در نهایت ۲۷۳ نفر در پژوهش مشارکت کردند. معیارهای ورود شامل سن بزرگسالی، داشتن تجربه یا امکان بالقوه تصمیم‌گیری درباره ازدواج و تمایل آگاهانه به شرکت در مطالعه بود. برای گردآوری داده‌ها از سه نوع ابزار استفاده شد؛ نخست، پرسشنامه نگرش به ازدواج که ابعاد مختلف نگرش از جمله نگرش خوش‌بینانه و بدبینانه نسبت به ازدواج را می‌سنجد؛ دوم، سیاهه دینداری گلاک و استارک با تأکید بر بعد مناسکی که میزان پابندی افراد به مناسک و اعمال دینی را ارزیابی می‌کند و سوم، فرم مشخصات جمعیت‌شناختی که اطلاعاتی مانند سن، جنس، میزان تحصیلات و سطح درآمد را ثبت می‌کند.

تکمیل پرسشنامه‌ها به صورت خودگزارشی و پس از ارائه توضیح کافی درباره اهداف پژوهش و تضمین محرمانگی اطلاعات انجام شد. داده‌های گردآوری‌شده پس از بررسی اولیه و پاکسازی در چند مرحله تحلیل شدند؛ در گام نخست، آمار توصیفی برای توصیف ویژگی‌های نمونه و متغیرهای اصلی محاسبه شد. سپس برای بررسی روابط دو متغیره بین درآمد، تحصیلات، مناسک دینی و ابعاد نگرش به ازدواج از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد؛ در گام بعد، رگرسیون سلسله‌مراتبی برای آزمون قدرت پیش‌بینی درآمد و تحصیلات و همچنین مناسک دینی و اثرهای تعاملی آنها به کار رفت و در نهایت برای آزمون الگوی کلی روابط و برآورد اثرهای مستقیم و غیرمستقیم

در چارچوبی منسجم از تحلیل مسیر در بستر مدلیابی معادلات ساختاری بهره گرفته شد. کلیه تحلیل‌ها با سطح معناداری ۰/۰۵ انجام پذیرفت.

یافته‌ها: نتایج آمار توصیفی نشان دادند که شرکت‌کنندگان از نظر سطح تحصیلات و میزان درآمد تنوع نسبی دارند و سطوح متفاوتی از پایبندی به مناسک دینی را گزارش کردند. تحلیل همبستگی پیرسون گویای آن بود که مناسک دینی با نگرش کلی به ازدواج رابطه معنادار دارد؛ به گونه‌ای که با افزایش پایبندی مناسکی، نگرش خوش‌بینانه نسبت به ازدواج تقویت و نگرش بدبینانه تضعیف می‌شود. درمقابل، بین میزان درآمد و اغلب ابعاد نگرش به ازدواج رابطه معناداری مشاهده نشد و ضریب همبستگی درآمد با شاخص‌های نگرش در حد غیرمعنادار باقی ماند.

نتایج رگرسیون سلسله‌مراتبی نشان داد که با کنترل اثر متغیرهای جمعیت‌شناختی، مناسک دینی به عنوان قوی‌ترین پیش‌بین نگرش به ازدواج ظاهر می‌شود و سهم قابل توجهی از واریانس نگرش خوش‌بینانه و بدبینانه را تبیین می‌کند؛ با این حال، تحصیلات صرفاً توانست کاهش نگرش بدبینانه نسبت به ازدواج را پیش‌بینی کند و در تبیین سایر ابعاد نگرش نقش محدودی داشت. درآمد در مدل‌های رگرسیونی سهم تبیینی معناداری نشان نداد و در بسیاری از موارد از مدل نهایی کنار گذاشته شد.

براساس تحلیل مسیر در چارچوب مدلیابی معادلات ساختاری، آثار مستقیم مناسک دینی بر نگرش به ازدواج معنادار و مثبت برای نگرش خوش‌بینانه و منفی برای نگرش بدبینانه تأیید شد؛ درمقابل، مسیرهای مستقیم از درآمد به متغیرهای نگرش عمدتاً غیرمعنادار بودند. تحصیلات نیز ارتباطی معنادار با کاهش نگرش بدبینانه داشت، اما به عنوان پیش‌بین نگرش خوش‌بینانه کمتر برجسته شد. آزمون اثرهای تعاملی مناسک دینی $\times$ درآمد و مناسک دینی $\times$ تحصیلات نشان داد که مناسک دینی نقش تعدیل‌کنندگی معناداری در روابط میان شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی و نگرش به ازدواج ایفا نمی‌کند و اثرهای تعاملی از نظر آماری در سطح ۰/۰۵ معنادار نبودند.

نتیجه‌گیری: براینده یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در بافت فرهنگی-دینی ایران، سرمایه دینی و به طور خاص پایبندی به مناسک دینی، نسبت به شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی مانند درآمد و تحصیلات، نقش برجسته‌تری در تبیین نگرش به ازدواج ایفا می‌کند. مناسک دینی با تقویت نگرش‌های خوش‌بینانه و کاهش نگرش‌های بدبینانه می‌تواند زمینه روانی-ارزشی مساعدتری برای

نوع مقاله: پژوهشی

تمایل به ازدواج فراهم آورد؛ درحالی‌که درآمد و تحصیلات تنها تا حدودی و به‌ویژه در کاهش نگرش بدبینانه نقش دارند. عدم معناداری اثرهای تعاملی نشان می‌دهد که مناسک دینی بیشتر به عنوان یک عامل مستقل، نه تعدیل‌کننده، در شکل‌دهی نگرش به ازدواج عمل می‌کند. بر این اساس پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاری‌ها و مداخلات حوزه جوانان و خانواده، ضمن توجه به بهبود شرایط اقتصادی و ارتقای سطح تحصیلات بر تقویت دینداری مناسکی و توسعه برنامه‌های آموزش سواد ازدواج با حساسیت فرهنگی متمرکز شوند.

واژگان کلیدی: نگرش به ازدواج، مناسک دینی، دینداری، درآمد، تحصیلات، تحلیل مسیر، مدلیابی معادلات ساختاری.

استناد: امینی، احسان اله، و فاضلی مهرآبادی، علیرضا (۱۴۰۵). تحلیل مسیر پیش‌بینی نگرش به ازدواج براساس میزان درآمد و تحصیلات با اثر تعدیل‌کنندگی مناسک دینی. مجله اسلام و روان‌شناسی خانواده ۲(۴)، ۷-۴۶.

مقدمه

ازدواج به‌عنوان یکی از کهن‌ترین و بنیادین‌ترین نهادهای اجتماعی، نقشی محوری در بازتولید نسل، سامان‌دهی روابط عاطفی و جنسی و حفظ انسجام اجتماعی دارد و به همین دلیل همواره در کانون توجه پژوهشگران علوم اجتماعی، روان‌شناسی و مطالعات خانواده بوده است (گلستانی‌بخت، ۱۳۹۵). در تعریف لغوی، ازدواج از ریشه «زوج» به معنای جفت و قرین شدن با یکدیگر است و در زبان فارسی برای اشاره به شوهر کردن، زن گرفتن و زناشویی به کار می‌رود (جوهری، ۲۰۲۳). در فقه اسلامی نیز این مفهوم عمدتاً معادل «نکاح» به کار می‌رود و ناظر بر پیوندی حقوقی، شرعی و عرفی است که بنیان خانواده را شکل می‌دهد (دهخدا، ۱۳۹۹)؛ با این وجود ازدواج صرفاً یک قرارداد حقوقی نیست، بلکه فرایندی پیچیده و چندبعدی است که در سطح روان‌شناختی و اجتماعی تحت تأثیر طیفی از باورها، ارزش‌ها، انتظارات و تجربه‌های زیسته قرار دارد و این عوامل، «نگرش به ازدواج» را به‌عنوان سازه‌ای کلیدی در تصمیم‌گیری افراد درباره تشکیل خانواده شکل می‌دهند (نیازی و همکاران، ۱۳۹۴).

از دیدگاه نظری، «نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده» در روان‌شناسی اجتماعی، نگرش را یکی از مؤلفه‌های مرکزی در شکل‌گیری نیت رفتاری می‌داند و بر این باور است که نگرش‌های مثبت یا منفی نسبت به یک رفتار، احتمال انجام آن رفتار را از راه تأثیر بر نیت فرد افزایش یا کاهش می‌دهند (ازجن،^۱ ۱۹۸۵). کنار آن، «نظریه مبادله اجتماعی» با تأکید بر منطق هزینه-فایده، ازدواج را عرصه‌ای برای مبادله منابع مختلف از جمله سرمایه اقتصادی و سرمایه انسانی می‌داند و بر این نکته تأکید دارد که متغیرهایی مانند سطح درآمد، امنیت شغلی و تحصیلات، چارچوب ادراکی فرد را برای ارزیابی سود و زیان ازدواج شکل می‌دهند (روی‌کلین،^۲ ۲۰۱۸). ترکیب این دو چارچوب نظری نشان می‌دهد که نگرش به ازدواج، هم بازتاب محاسبات عقلانی و انتظارات فرد از پیامدهای ازدواج و هم محصول درونی‌سازی هنجارها و ارزش‌های فرهنگی و دینی حاکم بر جامعه است.

در دهه‌های اخیر، تحولات گسترده فرهنگی و اجتماعی در جهان و ایران سبب شده است که تعریف، کارکرد و جایگاه ازدواج در زیست جهان جوانان دستخوش دگرگونی‌های عمیق شود. در برخی گفتمان‌های

1. Ajzen

2. Roeckelein

معاصر، شکل‌های جدیدی از روابط نزدیک از جمله همجنس‌گرایی، ذیل مفهوم «ازدواج» قرار گرفته‌اند و حتی پدیده‌هایی مانند «حیوان‌خواهی» در برخی جوامع از دایره جرم‌انگاری خارج و گاه به صنعت تبدیل شده‌اند (کورنل^۱، ۲۰۲۱)؛ همچنین افزایش سن ازدواج، تغییر الگوهای همسرگزینی، گسترش فردگرایی و تحول در انتظارات از زندگی زناشویی، چشم‌انداز جوانان نسبت به ازدواج را پیچیده‌تر کرده است (رحمانی‌پور، ۱۴۰۳). در ایران آسیب‌پذیری فزاینده نهاد خانواده و روند نزولی باروری، نگرانی‌ها درباره آینده جمعیت و پایداری اجتماعی را تشدید کرده است. گزارش‌های رسمی سازمان ثبت احوال نشان می‌دهد که شاخص‌های مرتبط با ازدواج در شش ماهه نخست سال ۱۴۰۴ در استان‌های پرجمعیت و صنعتی مانند تهران و کرج و نیز سایر استان‌های صنعتی در حدود مقادیر بالای ۵۲ درصد گزارش شده‌اند که بیانگر تغییرات معنادار در الگوهای ازدواج است (سازمان ثبت احوال، ۱۴۰۴). در چنین بستری، شناسایی عوامل تعیین‌کننده نگرش به ازدواج، اهمیتی دوچندان می‌یابد؛ زیرا نگرش‌های جوانان نسبت به ازدواج، نه تنها بر زمان و احتمال ازدواج اثر می‌گذارد، بلکه نوع، کیفیت و پایداری روابط زناشویی آینده را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. پژوهش‌های فراوان بر نقش تعیین‌کننده متغیرهای اقتصادی-اجتماعی، به‌ویژه سطح تحصیلات و میزان درآمد در شکل‌گیری نگرش به ازدواج تأکید کرده‌اند. افزایش سطح تحصیلات می‌تواند با تغییر نظام ارزشی و تقویت گرایش به استقلال فردی به نگرش‌های مدرن‌تر، محتاطانه‌تر یا حتی بدبینانه‌تر نسبت به ازدواج بینجامد؛ درحالی‌که ثبات و کفایت اقتصادی، به‌عنوان پیش‌نیاز تشکیل خانواده، ابعاد خوش‌بینانه نگرش به ازدواج را تقویت و ناامنی اقتصادی ابعاد بدبینانه و تردید نسبت به ازدواج را تشدید می‌کند (یوسف، ۱۳۹۲؛ نیازی و همکاران، ۱۳۹۴).

یافته‌های برخی مطالعات داخلی نشان می‌دهد که تفاوت‌های نگرشی نسبت به ازدواج و فرزندآوری با متغیرهای زمینه‌ای مانند وضعیت اقتصادی، پایگاه اجتماعی و سطح تحصیلات ارتباط تنگاتنگ دارد. صباغچی، باقی و صادقی (۱۳۹۶) نگرش زنان به ازدواج و فرزندآوری را در پنج بُعد (از جمله نگرش به تأخیر ازدواج و اولویت ازدواج بر تحصیلات) بررسی کرده و نشان داده‌اند که الگوهای نگرشی برحسب وضعیت اقتصادی و تحصیلی، تفاوت‌های معناداری دارد. این نتایج به‌طور غیرمستقیم نشان می‌دهد که بخشی از تغییر در الگوهای ازدواج را باید در دگرگونی ساختارهای اقتصادی و آموزشی جستجو

کرد؛ با این حال رابطه بین متغیرهای اقتصادی - اجتماعی و نگرش به ازدواج در خلأ فرهنگی و ارزشی شکل نمی‌گیرد، بلکه در بافتی از هنجارها و معانی دینی و اخلاقی تفسیر می‌شود. در جامعه‌ای مانند ایران که در آن مذهب و باورهای دینی نقشی محوری در تعریف خانواده، جنسیت و روابط زناشویی دارند، نادیده گرفتن عامل دینداری تصویر ناقصی از واقعیت را ارائه می‌دهد. مناسک دینی به عنوان بُعد رفتاری و عینی دینداری صرفاً مجموعه‌ای از اعمال عبادی نیست، بلکه چارچوبی برای معنابخشی به زندگی، نظم‌دهی به رفتار روزمره و تعهد عملی به ارزش‌های اخلاقی و خانوادگی فراهم می‌آورد (کرمی، ۱۳۹۳). انجام منظم مناسک دینی غالباً با نگرش‌های سنتی‌تر و مثبت‌تر نسبت به ازدواج، تأکید بر قداست این پیوند و ضرورت تشکیل خانواده همراه است (حضرتی و همکاران، ۱۳۹۹). یافته‌های پژوهش‌های بین‌المللی نیز بر اهمیت دینداری در شکل‌دهی نگرش به ازدواج صحنه می‌گذارند. یک مطالعه چندسطحی در کشورهای اروپایی نشان داده است که «دینداری مسیحی» در سطوح فردی و بافتی با نگرش‌های سنتی‌تر نسبت به ازدواج همبستگی دارد و لازم است آثار متقابل دینداری در تحلیل نگرش به ازدواج به طور جدی لحاظ شود (لیفبرور^۱، ۲۰۱۹). مطالعه هرویر^۲ (۲۰۲۴) که با استفاده از شاخص دورل^۳ انجام شده، نشان می‌دهد هر سه بُعد دینداری (فعالیت مذهبی سازمان‌یافته، فعالیت مذهبی غیرسازمان‌یافته و دینداری درونی) با نگرش مثبت‌تر به ازدواج همبستگی مثبت دارند. در تأیید این یافته‌ها، مطالعه طولی منتشرشده در سیلوراستین^۴ (۲۰۲۲) به رابطه دوطرفه دینداری و ازدواج در گذار از اوایل جوانی به اواسط جوانی اشاره دارد؛ بدین معنا که دینداری نه تنها نگرش و رفتار ازدواج را تحت تأثیر قرار می‌دهد، بلکه خود نیز از تجربه ازدواج تأثیر می‌پذیرد. افزون بر این، پژوهش منتشرشده در سونکایا^۵ (۲۰۲۴) با نمونه‌ای متشکل از ۱۰۸۲ دانشجو نشان می‌دهد ویژگی‌های جمعیت‌شناختی - اجتماعی از جمله وضعیت اقتصادی و تحصیلات با نگرش به ازدواج مرتبط هستند و تفاوت‌های معناداری برحسب جنس و رشته تحصیلی مشاهده می‌شود.

1. Liefbroer

2. Herweyer

3. Duke University Religion Index

4. Silverstein

5. Sonkaya

در سطح فردی، مطالعه فولر (۲۰۱۵) نشان می‌دهد دینداری با سن ایده‌آل ازدواج رابطه منفی و معنادار دارد؛ به این معنا که هرچه سطح دینداری افراد بالاتر باشد، سن پایین‌تری را برای ازدواج مناسب می‌دانند. قومیت و سطح تحصیلات نیز با سن ایده‌آل ازدواج مرتبط بوده‌اند، به گونه‌ای که شرکت‌کنندگان سفیدپوست و افراد با تحصیلات پایین‌تر، سن کمتری را برای ازدواج مطلوب دانسته‌اند و فرزندان والدین مطلقه، سن بالاتری را برای ازدواج مناسب تشخیص داده‌اند. این یافته‌ها مؤید آن است که دینداری، تحصیلات و زمینه خانوادگی، همگی در شکل‌گیری نگرش و ترجیحات مربوط به ازدواج دخیل هستند. در کنار این شواهد بین‌المللی، یافته‌های صباغچی، باقی و صادقی (۱۳۹۶) نیز در بافت ایرانی نشان می‌دهد که وضعیت اقتصادی و تحصیلات به‌طور معناداری با ابعاد مختلف نگرش به ازدواج و فرزندآوری در میان زنان مرتبط است. مرور ادبیات موجود را می‌توان در چند جمع‌بندی خلاصه کرد؛ نخست آنکه سه متغیر درآمد، تحصیلات و دینداری بارها به‌عنوان پیش‌بینی‌کننده‌های مهم نگرش به ازدواج گزارش شده‌اند (یوسف، ۱۳۹۲؛ نیازی و همکاران، ۱۳۹۴؛ صباغچی و همکاران، ۱۳۹۶؛ فولر، ۲۰۱۵؛ سونکایا، ۲۰۲۴؛ هرویر، ۲۰۲۴)؛ دوم آنکه در بسیاری از مطالعات، دینداری (یا تضعیف آن) قوی‌ترین عامل در تبیین حرکت نگرش‌ها از الگوهای سنتی (معمولاً مثبت) به الگوهای مدرن (گاه منفی یا بدبینانه) بوده است (کرمی، ۱۳۹۳؛ حضرتی و همکاران، ۱۳۹۹؛ لیفبورر، ۲۰۱۹)؛ سوم آنکه بخش عمده پژوهش‌ها، اثر مستقل هر یک از این متغیرها را بررسی کرده و کمتر به این پرسش پرداخته‌اند که مناسک دینی چگونه می‌تواند رابطه بین شاخص‌های وضعیت اقتصادی - اجتماعی (درآمد و تحصیلات) و ابعاد چهارگانه نگرش به ازدواج را تعدیل کند. به عبارت دیگر شکاف آشکاری در ادبیات وجود دارد که ناظر بر بررسی اثر تعاملی مناسک دینی بر پیوند بین متغیرهای اقتصادی - اجتماعی و نگرش به ازدواج است.

این شکاف نظری و تجربی به‌ویژه در بافت فرهنگی - دینی ایران برجسته‌تر می‌شود؛ آنجا که از یک سو فشارهای اقتصادی، ناامنی شغلی و هزینه‌های بالای زندگی، نگرش‌های بدبینانه و واقع‌گرایانه محتاطانه نسبت به ازدواج را تقویت می‌کند (نیازی و همکاران، ۱۳۹۴؛ رحمانی‌پور، ۱۴۰۳) و از سوی دیگر نظام ارزشی دینی بر قداست ازدواج، ضرورت تشکیل خانواده و نقش مرکزی آن در حیات فردی و اجتماعی تأکید دارد (کرمی، ۱۳۹۳؛ حضرتی و همکاران، ۱۳۹۹)؛ در چنین موقعیتی، پرسش‌های

مهمی مطرح می‌شود: آیا تأثیر درآمد پایین بر نگرش بدبینانه نسبت به ازدواج در میان افرادی که مناسک دینی را به‌طور منظم انجام می‌دهند، همان‌قدر شدید است که در میان افراد با پایبندی دینی ضعیف‌تر می‌باشد؟ آیا تحصیلات بالاتر که احتمالاً با افزایش فردگرایی و تأخیر در ازدواج همراه است؛ در حضور باور دینی قوی، همچنان به تقویت نگرش‌های بدبینانه می‌انجامد یا می‌تواند با نگرش ایده‌آل‌گرایانه‌تر به ازدواج ترکیب شود؟ پاسخ به این پرسش‌ها مستلزم مدلی است که نه تنها اثرهای مستقیم تحصیلات و درآمد را بر نگرش به ازدواج، بلکه نقش تعاملی مناسک دینی را نیز به‌صورت همزمان در نظر گیرد.

بر این اساس، هدف اصلی پژوهش حاضر با عنوان «تحلیل مسیر پیش‌بینی نگرش به ازدواج براساس میزان درآمد و تحصیلات با اثر تعدیل‌کنندگی مناسک دینی» این است که با بهره‌گیری از مدل تحلیل مسیر، الگوی روابط میان متغیرهای اقتصادی - اجتماعی (درآمد و تحصیلات)، مناسک دینی و ابعاد چهارگانه نگرش به ازدواج را در یک چارچوب منسجم آماری آزمون کند.

از دیدگاه نظری، پژوهش حاضر می‌کوشد با تلفیق چارچوب «نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده» و «نظریه مبادله اجتماعی» با مفهوم دینداری رفتاری، تصویری یکپارچه از سازوکارهای شکل‌دهنده نگرش به ازدواج ارائه دهد (ازجن، ۱۹۸۵؛ رویکلین، ۲۰۱۶؛ کرمی، ۱۳۹۳). از دیدگاه تجربی و کاربردی نیز نتایج این مطالعه می‌تواند برای سیاست‌گذاران حوزه جوانان و خانواده، برنامه‌ریزان جمعیتی و نیز روان‌شناسان، مشاوران و درمانگران پیش از ازدواج راهگشا باشد؛ زیرا نشان می‌دهد در چه شرایطی مناسک دینی می‌تواند آثار منفی فشارهای اقتصادی و نااطمینانی شغلی بر نگرش به ازدواج را تعدیل کند و در چه شرایطی چنین نقشی تضعیف می‌شود. تبیین دقیق این تعامل پیچیده، مبنایی برای طراحی مداخلات فرهنگی، آموزشی و مشاوره‌ای واقع‌بینانه‌تر در راستای تقویت نگرش‌های سازنده نسبت به ازدواج را فراهم می‌آورد.

فرضیه‌های پژوهش

با توجه به چارچوب نظری و یافته‌های پژوهش‌های پیشین، فرضیه‌های این مطالعه به شرح زیر تدوین می‌شود:

۱. مدل تحلیل مسیر مبتنی بر میزان درآمد و سطح تحصیلات با نقش تعدیل‌کنندگی مناسک دینی،

توان تبیین ابعاد چهارگانه نگرش به ازدواج را دارد.

۲. بین میزان درآمد و نگرش به ازدواج (در ابعاد چهارگانه آن) رابطه معنادار وجود دارد.
 ۳. بین سطح تحصیلات و نگرش به ازدواج (در ابعاد چهارگانه آن) رابطه معنادار وجود دارد.
 ۴. بین میزان پایبندی به مناسک دینی و نگرش به ازدواج (در ابعاد چهارگانه آن) رابطه معنادار وجود دارد.
 ۵. مناسک دینی رابطه بین میزان درآمد و ابعاد چهارگانه نگرش به ازدواج را تعدیل می‌کند.
 ۶. مناسک دینی رابطه بین سطح تحصیلات و ابعاد چهارگانه نگرش به ازدواج را تعدیل می‌کند.
- در ادامه مقاله، نخست روش‌شناسی پژوهش شامل جامعه آماری، نمونه، ابزارهای سنجش و شیوه تحلیل داده‌ها تشریح می‌شود؛ سپس یافته‌های حاصل از تحلیل مسیر ارائه و تفسیر خواهد شد و در پایان، ضمن بحث و جمع‌بندی نتایج در پرتو ادبیات نظری و تجربی، پیامدهای کاربردی و پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی مطرح می‌شود؛ بدین ترتیب، پژوهش پیش‌رو می‌کوشد در میانه فشارهای اقتصادی و تحولات فرهنگی از یک‌سو و نقش پایدار دین و مناسک دینی از سوی دیگر، خوانشی تحلیلی و مبتنی بر شواهد از نگرش به ازدواج در جامعه امروز ایران را عرضه کند و جایگاهی متمایز در ادبیات علمی این حوزه به دست آورد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با عنوان «تحلیل مسیر پیش‌بینی نگرش به ازدواج براساس میزان درآمد و تحصیلات با اثر تعدیل‌کنندگی مناسک دینی» از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت، توصیفی - همبستگی است و به‌صورت طرح پیمایشی مقطعی اجرا شده است. در این مطالعه تلاش شد ابعاد چهارگانه نگرش به ازدواج بنابر شاخص‌های وضعیت اقتصادی - اجتماعی (درآمد و سطح تحصیلات) پیش‌بینی و نقش مناسک دینی به‌عنوان متغیر تعدیل‌کننده در پیوند میان این متغیرها بررسی شود.

برای تحقق این هدف، داده‌ها در یک مقطع زمانی واحد و با تکمیل پرسشنامه‌های خودگزارشی گردآوری شد و مدل مفهومی پژوهش با بهره‌گیری از تحلیل مسیر در چارچوب مدلیابی معادلات ساختاری مورد آزمون قرار گرفت.

جامعه آماری این پژوهش را بزرگسالان شهر تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۳ تشکیل دادند. حجم نمونه با توجه به الزامات تحلیل مسیر (نیاز به حجم نمونه نسبتاً بالا به‌منظور برآورد پایدار ضرایب مسیر)

براساس روش پیشنهادی کلاین^۱ (۲۰۱۵) تعیین شد که با توجه به این برآورد در این پژوهش از ۲۷۳ نفر به عنوان نمونه نهایی استفاده شد که این مقدار بیش از حجم ایده‌آل برای تحلیل مسیر بوده، و از قدرت آماری برخوردار است. روش نمونه‌گیری نیز گلوله برفی بود که از راه شبکه مجازی پرسشنامه در بین افرادی که تمایل به مشارکت داشتند گسترش و جمع‌آوری شد.

ابزارهای گردآوری داده‌ها

۱. پرسشنامه نگرش به ازدواج

برای سنجش متغیر وابسته از «پرسشنامه نگرش به ازدواج» استفاده شد که یک مقیاس چندبعدی محقق‌ساخته است و بر مبنای چارچوب نظری رفتار برنامه‌ریزی‌شده، نظریه مبادله اجتماعی و ادبیات پژوهشی مربوط به نگرش‌های خوش‌بینانه، بدبینانه و ایده‌آل‌گرایانه نسبت به ازدواج تدوین شده است. این پرسشنامه ابعاد چهارگانه نگرش به ازدواج را شامل می‌شود:

۱. نگرش خوش‌بینانه نسبت به ازدواج (مثلاً نگاه مثبت به مزایا و کارکردهای ازدواج)؛
 ۲. نگرش بدبینانه (تأکید بر تعارض‌ها، محدودیت‌ها و هزینه‌های ازدواج)؛
 ۳. نگرش ایده‌آل‌گرایانه (تصویر آرمانی و رمانتیک از ازدواج و همسر)؛
 ۴. نگرش واقع‌گرایانه (توجه به ابعاد عملی، اقتصادی و اجتماعی ازدواج).
- پرسشنامه شامل ۲۴ گویه (شش گویه برای هر بعد) است که بر روی طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت از «کاملاً مخالفم» تا «کاملاً موافقم» نمره‌گذاری می‌شوند (۱ تا ۵). نمره بالاتر در هر خرده‌مقیاس به معنای شدت بیشتر همان نوع نگرش است؛ همچنین مجموع نمرات گویه‌ها، نمره کلی نگرش به ازدواج را تشکیل می‌دهد.

با توجه به هنجارهایی این پرسشنامه در ایران، پایایی درونی پرسشنامه ضریب آلفای کرونباخ برای مقیاس کلی و خرده‌مقیاس‌ها محاسبه شد که نشان‌دهنده سطح پایایی قابل قبول (بالاتر از ۰/۷۰) برای استفاده در تحلیل‌های آماری بود (نیل‌فروشان، ۱۳۹۲).

۲. پرسشنامه دینداری گلاک و استارک (با تأکید بر بعد مناسکی)

برای سنجش متغیر تعدیل کننده، یعنی «مناسک دینی» از نسخه بومی شده پرسشنامه دینداری گلاک و استارک استفاده شد (خدایاری، ۱۳۷۶). این پرسشنامه در اصل یک سنجش پنج بعدی برای ارزیابی ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی، مناسکی و فکری دینداری است که در کشورهای مختلف و نیز در جوامع اسلامی به کار می رود. در نسخه مورد استفاده در این پژوهش براساس پژوهش سراج زاده (۱۳۷۴)، بعد فکری به دلیل ملاحظات زمینه ای حذف شده و پرسشنامه شامل ۲۶ گویه در چهار بعد اعتقادی (هفت گویه)، عاطفی (شش گویه)، پیامدی (شش گویه) و مناسکی (هفت گویه) است.

گویه ها براساس مقیاس پنج درجه ای لیکرت از «کاملاً موافقم» تا «کاملاً مخالفم» نمره گذاری می شوند؛ به گونه ای که به هر گویه از ۰ تا ۴ نمره تعلق می گیرد و مجموع نمرات در دامنه ۰ تا ۱۰۴ قرار می گیرد. در تفسیر نمره کلی دینداری، سه سطح دینداری ضعیف (۰ تا ۲۶)، متوسط (۲۶ تا ۷۸) و قوی (۷۸ تا ۱۰۴) در نظر گرفته می شود.

در مطالعات هنجاریایی انجام شده در ایران، ضریب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس ۰/۸۳ گزارش شده و ضرایب پایایی برای ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی به ترتیب ۰/۸۱، ۰/۷۵، ۰/۷۲ و ۰/۸۳ بوده است که بیانگر پایایی مناسب زیرمقیاس ها می باشد. در پژوهش حاضر نیز آلفای کرونباخ برای مقیاس کلی و به ویژه بعد مناسکی (مناسک دینی) محاسبه شد و در حد قابل قبول برای تحلیل های همبستگی و تحلیل مسیر به دست آمد ($\alpha > 0/70$).

گفتنی است اگرچه کل پرسشنامه دینداری تکمیل شد، اما در تحلیل های اصلی مدل، نمره بعد مناسکی (میانگین هفت گویه مربوط به اعمال دینی مانند نماز، روزه، مشارکت در مراسم مذهبی و...) به عنوان شاخص عملیاتی متغیر «مناسک دینی» و تعدیل کننده رابطه بین درآمد، تحصیلات و نگرش به ازدواج به کار گرفته شد؛ سایر ابعاد دینداری در تحلیل های تکمیلی و به منظور کنترل اثرهای زمینه ای استفاده شدند.

۳. فرم مشخصات جمعیت شناختی

برای سنجش متغیرهای زمینه ای و مستقل از یک فرم جمعیت شناختی استفاده شد که شامل اطلاعاتی مانند سن، جنسیت، وضعیت تأهل، رشته و مقطع تحصیلی و سطح تحصیلات و سطح درآمد ماهانه بود.

سطح تحصیلات در پنج طبقه کدگذاری شد: ۱. زیر دیپلم؛ ۲. دیپلم؛ ۳. لیسانس؛ ۴. فوق لیسانس و ۵. دکترا.

درآمد ماهانه (شخصی یا خانوادگی مطابق تعریف پژوهش) به صورت طبقه‌بندی شده و بنابر سطوح اعلام شده جمع‌آوری شد:

(۱) زیر ۵ میلیون تومان؛ (۲) ۵ تا ۱۰ میلیون تومان؛ (۳) ۱۰ تا ۲۰ میلیون تومان؛ (۴) ۲۰ تا ۳۰ میلیون تومان؛ (۵) ۳۰ تا ۴۰ میلیون تومان؛ (۶) ۴۰ تا ۵۰ میلیون تومان؛ (۷) ۵۰ تا ۶۰ میلیون تومان؛ (۸) بالای ۶۰ میلیون تومان.

این طبقات در نرم‌افزار آماری به صورت مقیاس ترتیبی کدگذاری شدند (از ۱ تا ۸ برای درآمد و از ۱ تا ۵ برای تحصیلات) تا در تحلیل‌های همبستگی و مسیر به عنوان شاخص‌های وضعیت اقتصادی - اجتماعی به کار روند.

در مرحله آماده‌سازی داده‌ها موارد زیر انجام شد:

بررسی پرسشنامه‌های ناقص و حذف موارد با داده‌های گمشده گسترده؛

کنترل پاسخ‌های غیرمنطقی یا یکنواخت؛

بررسی اولیه توزیع نرمات، مقادیر حدی^۱ و مفروضه‌های نرمال بودن و خطی بودن روابط برای استفاده در تحلیل‌های همبستگی و مسیر.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

پس از تکمیل فرایند کدگذاری، داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۶ تحلیل شدند؛ در گام نخست از آمار توصیفی شامل فراوانی و درصد، میانگین و انحراف معیار برای توصیف ویژگی‌های جمعیت‌شناختی (سن، جنس، تحصیلات و درآمد) و متغیرهای اصلی پژوهش (ابعاد نگرش به ازدواج و مناسک دینی) استفاده شد. برای بررسی پایایی درونی ابزارها در نمونه حاضر، ضریب آلفای کرونباخ برای پرسشنامه نگرش به ازدواج (مقیاس کلی و خرده‌مقیاس‌ها) و پرسشنامه دینداری گلاک و استارک (به‌ویژه بعد مناسکی) محاسبه شد.

در گام بعد به منظور بررسی روابط دومتغیری میان متغیرهای پژوهش از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. سپس برای آزمون فرضیه‌ها مبنی بر پیش‌بینی نگرش به ازدواج براساس درآمد، تحصیلات و مناسک دینی و نیز نقش تعدیل‌کنندگی مناسک دینی، مراحل زیر انجام شد:

نخست مدل مفهومی شامل مسیرهای مستقیم درآمد و تحصیلات به ابعاد چهارگانه نگرش به ازدواج و نیز مسیرهای مستقیمی که برای مناسک دینی به این ابعاد در نظر گرفته شده بود با استفاده از مدلیابی معادلات ساختاری (SEM) در نرم‌افزار (مثلاً AMOS نسخه ۲۴) برآورد شد.

شاخص‌های برازش مدل شامل χ^2/df ، CFI، TLI، RMSEA و SRMR محاسبه و برازش مدل با معیارهای رایج (مانند CFI و TLI بزرگ‌تر از ۰/۹۰ و RMSEA و SRMR کمتر از ۰/۸۰) ارزیابی شد.

برای آزمون نقش تعدیل‌کنندگی، نخست براساس نمره بعد مناسکی، شرکت‌کنندگان به دو یا سه گروه (مثلاً دینداری مناسکی پایین، متوسط و بالا) تقسیم شدند.

سپس مدل مسیر برای گروه‌های با مناسک دینی پایین و بالا به‌صورت جداگانه برازش گردید و از تحلیل چندگروهی^۱ SEM برای مقایسه برابری ضرایب مسیر بین درآمد و تحصیلات با ابعاد نگرش به ازدواج در این گروه‌ها استفاده شد.

تفاوت معنادار در ضرایب مسیر بین گروه‌ها (براساس آزمون تفاوت χ^2 بین مدل‌های مقید و نامقید) به‌عنوان شواهدی در تأیید نقش تعدیل‌کنندگی مناسک دینی تفسیر شد.

به‌عنوان تحلیل‌های مکمل در صورت لزوم از رگرسیون چندگانه سلسله‌مراتبی در SPSS (با وارد کردن تدریجی متغیرهای اصلی و سپس متغیرهای تعاملی درآمد $\times$ مناسک دینی و تحصیلات $\times$ مناسک دینی) برای بررسی اثر تعاملی مناسک دینی بر رابطه بین درآمد، تحصیلات و نگرش به ازدواج استفاده شد.

در کلیه آزمون‌های استنباطی، سطح معناداری ۰/۵ در نظر گرفته شد و آزمون‌ها به‌صورت دوطرفه انجام گرفتند.

یافته‌های پژوهش

مشخصات توصیفی نمونه پژوهش در جدول ۱ آمده است:

جدول ۱. مشخصات توصیفی نمونه پژوهش

متغیر جمعیت‌شناختی	گروه‌بندی	تعداد (نفر)	درصد (%)
جنسیت	زن	۲۱۹	۸۰/۲
	مرد	۵۴	۱۹/۸
وضعیت رابطه	متأهل	۲۰۲	۷۴/۰
	مجرد	۵۷	۲۰/۹
	در رابطه عاطفی بدون ازدواج	۱۱	۴/۰
	مطلقه	۲	۰/۷
سطح تحصیلات	سایر (همسر فوت شده)	۱	۰/۴
	زیر دیپلم	۲۵	۹/۲
	دیپلم	۱۰۲	۳۷/۴
	لیسانس	۸۹	۳۲/۶
درآمد ماهیانه	کارشناسی ارشد	۴۳	۱۵/۸
	دکتری	۱۳	۴/۸
	بدون درآمد شخصی	۱۲۸	۴۶/۹
	زیر ۵ میلیون تومان	۳۵	۱۲/۸
	۵ تا ۱۰ میلیون تومان	۳۰	۱۱/۰
	۱۰ تا ۲۰ میلیون تومان	۴۹	۱۷/۹
	۲۰ تا ۳۰ میلیون تومان	۱۸	۶/۶
	۳۰ تا ۴۰ میلیون تومان	۷	۲/۶
	۴۰ تا ۶۰ میلیون تومان	۳	۱/۱
	بالای ۶۰ میلیون تومان	۳	۱/۱

میانگین سنی شرکت‌کنندگان ۳۷/۳ سال با انحراف معیار ۱۱/۱ سال بود که نشان‌دهنده گستره نسبتاً وسیع سنی در نمونه است.

جدول ۲. شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

بیشینه	کمینه	انحراف معیار	میانگین	متغیر
۵	۱	۱/۰۱	۳/۱۲	تحصیلات (کدگذاری شده)
۷	۰	۱/۵۶	۲/۹۴	درآمد (کدگذاری شده)
۴۵	۱۰	۵/۱۲	۲۶/۴۳	مناسک دینی
۳۰	۸	۴/۱	۱۷/۸	نگرش بدبینانه
۳۴	۱۴	۳/۸	۲۴/۷	نگرش خوش‌بینانه
۲۵	۱۰	۲/۷	۱۷/۶	نگرش واقع‌گرایانه
۲۲	۸	۲/۶	۱۴/۸	نگرش ایده‌آل‌گرایانه
۱۰۰	۵۰	۸/۵	۷۴/۹	نگرش کل

شاخص‌های توصیفی نشان می‌دهند که میانگین نگرش کل نسبت به ازدواج در نمونه نسبتاً بالا و پراکندگی متوسط است. دامنه‌های مشاهده‌شده با مقیاس‌ها همخوانی دارند و از نظر مفهومی با جامعه مورد مطالعه سازگار هستند.

جدول ۳. آزمون نرمالیتی Shapiro-Wilk برای متغیرها

Sig (p)	W	متغیر
۰/۰۰۴	۰/۹۸۴	نگرش بدبینانه
<۰/۰۰۱	۰/۹۷۱	نگرش خوش‌بینانه
<۰/۰۰۱	۰/۹۶۰	نگرش واقع‌گرایانه
<۰/۰۰۱	۰/۹۶۸	نگرش ایده‌آل‌گرایانه
۰/۱۷۸	۰/۹۹۲	نگرش کل
<۰/۰۰۱	۰/۹۱۵	مناسک دینی

نتایج نشان داد که تقریباً همه زیرمقیاس‌ها به جز نگرش کل از نرمالیت کامل فاصله دارند، تنها نگرش کل دارای توزیع نسبتاً نرمال بود؛ با این حال بررسی نمودارهای توزیع و شاخص‌های چولگی و کشیدگی نشان داد که انحراف از نرمالیت در سطح خفیف و قابل قبول است و توزیع‌ها دارای شکل

تحلیل مسیر پیش‌بینی نگرش به ازدواج براساس میزان درآمد و تحصیلات با اثر تعدیل‌کنندگی مناسک دینی ۲۹

زنگوله‌ای نزدیک به نرمال هستند. با توجه به حجم نمونه (۲۷۳ نفر) و براساس قضیه حد مرکزی، استفاده از آزمون‌های پارامتریک در این پژوهش معتبر است (تاباچنیک و فیدل^۱، ۲۰۱۹).

کنترل فروض کلاسیک مدل پارامتریک

نتیجه	آزمون	فرضیه
بین ۱/۰۱ تا ۱/۱۴ → بدون مشکل	VIF	هم‌خطی
فقط در مدل نگرش خوش‌بینانه نقض شد	Breusch-Pagan	همسانی واریانس
در مدل خوش‌بینانه اعمال شد	خطاهای استاندارد مقاوم (HC3)	ناهمسانی واریانس
توزیع تقریباً نرمال	Residual plots	نرمالیت باقیمانده‌ها

همان‌طور که در جدول بالا دیده می‌شود، تمامی فروض اصلی مدل رگرسیونی بررسی و کنترل شدند؛ بنابراین داده‌ها از شرایط لازم برای استفاده از روش‌های پارامتریک برخوردار بوده‌اند.

ضرایب همبستگی پیرسون بین متغیرها

برای بررسی روابط ساده بین متغیرها، ضریب همبستگی پیرسون بین چهار زیرمقیاس نگرش به ازدواج و متغیرهای درآمد، تحصیلات و مناسک دینی محاسبه و تحلیل همبستگی روی ۲۷۲ نفر با داده‌های کامل انجام شد.

در جدول زیر، همبستگی‌ها (r) به همراه علامت معناداری نشان داده شده‌اند:

جدول ۴. ضرایب همبستگی پیرسون بین متغیرها (نگرش‌ها، درآمد، تحصیلات و مناسک دینی)

متغیر	نگرش بدبینانه	نگرش خوش‌بینانه	نگرش واقع‌گرایانه	نگرش ایده‌آل‌گرا	درآمد	تحصیلات	مناسک دینی
نگرش بدبینانه	۱	***، ۰،۴۰-	***، ۰،۳۸	***، ۰،۳۱	۰،۰۱-	*، ۰،۱۵-	***، ۰،۳۳-
نگرش خوش‌بینانه	***، ۰،۴۰-	۱	**، ۰،۱۷	۰،۰۲-	۰،۰۳-	۰،۰۶	***، ۰،۳۳

متغیر	نگرش بدبینانه	نگرش خوش بینانه	نگرش واقع گرایانه	نگرش ایده آل گرا	درآمد	تحصیلات	مناسک دینی
نگرش واقع گرایانه	***.۰,۳۸	**۰,۱۷	۱	***.۰,۲۲	۰,۰۷-	۰,۰۳-	۰,۰۵
نگرش ایده آل گرا	***.۰,۳۱	۰,۰۲-	***.۰,۲۲	۱	۰,۰۹	۰,۰۱	۰,۰۷-
درآمد	۰,۰۱-	۰,۰۳-	۰,۰۷-	۰,۰۹	۱	***.۰,۳۴	۰,۰۴-
تحصیلات	*.۰,۱۵-	۰,۰۶	۰,۰۳-	۰,۰۱	***.۰,۳۴	۱	۰,۱۱-
مناسک دینی	***.۰,۳۳-	***.۰,۳۳	۰,۰۵	۰,۰۷-	۰,۰۴-	۰,۱۱-	۱

$p < 0,05^*$

$p < 0,01^{**}$

$p < 0,001^{***}$

تفسیر مهم ترین یافته های همبستگی

- بین مناسک دینی و نگرش بدبینانه به ازدواج رابطه منفی و معنادار وجود دارد ($r = -0.33, p < 0.001$)؛ یعنی هرچه میزان مناسک دینی بالاتر است، نگرش بدبینانه نسبت به ازدواج کمتر است.
- بین مناسک دینی و نگرش خوش بینانه به ازدواج رابطه مثبت و معنادار مشاهده شد ($r = 0.33, p < 0.001$)؛ یعنی دینداری بالاتر با نگرش خوش بینانه تر نسبت به ازدواج همراه است.
- بین مناسک دینی و دوزیر مقیاس واقع گرایانه و ایده آل گرایانه رابطه معناداری به دست نیامد ($p > 0.05$).
- بین تحصیلات و نگرش بدبینانه رابطه منفی و معنادار وجود داشت ($r = -0.15, p = 0.016$)؛ افراد با تحصیلات بالاتر، نگرش بدبینانه تری نسبت به ازدواج ندارند، بلکه اندکی نگرش بدبینانه کمتر دارند.
- بین درآمد و هیچ یک از چهار زیر مقیاس نگرش به ازدواج رابطه معناداری مشاهده نشد ($p > 0.05$).

جدول ۵. خلاصه رگرسیون سلسله‌مراتبی برای زیرمقیاس‌های نگرش به ازدواج

نتیجه	مناسک دینی (B,p)	درآمد (B,p)	تحصیلات (B,p)	F(df)	Adj.R ²	R ²	متغیر وابسته
معنادار	-0.317, <.001	.172, .347	-1.031, .001	9.54(5,266)	0.136	0.152	نگرش بدبینانه
معنادار	-0.173, <.001	-.097, .403	.375, .052	7.37(5,266)	0.105	0.122	نگرش خوش‌بینانه
نامعنادار	.013, .591	-.072, .403	-.014, .922	1.46(5,266)	0.008	0.027	نگرش واقع‌گرایانه
نامعنادار	-.031, .200	.132, .131	-.067, .645	0.77(5,266)	-0.004	0.014	نگرش ایده‌آل‌گرایانه
مرزی	-.161, .036	.135, .630	-.737, .115	1.73(5,266)	0.013	0.031	نگرش کل

براساس نتایج مندرج در جدول ۵، مدل رگرسیون سلسله‌مراتبی برای پیش‌بینی ابعاد مختلف نگرش به ازدواج برآورد شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که مدل برای نگرش بدبینانه ($p > 0.05$)، $F=9.54$ (5,266) و نگرش خوش‌بینانه ($p > 0.05$)، $F=7.37$ (5,266) معنادار است و به ترتیب ۲/۱۵ و ۲/۱۲ درصد از واریانس این دو بعد را تبیین می‌کند؛ در مقابل، مدل برای نگرش واقع‌گرایانه و ایده‌آل‌گرایانه معنادار نبوده، و قدرت تبیین پایینی دارد.

به‌طور مشخص، متغیر مناسک دینی به‌عنوان قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده معنادار ظاهر شده است؛ به‌گونه‌ای که با نگرش بدبینانه رابطه منفی ($p > 0.001$)، $B=-0/317$ و با نگرش خوش‌بینانه رابطه مثبت ($p > 0.001$)، $B=0/173$ دارد. سطح تحصیلات نیز تنها پیش‌بینی‌کننده معنادار دیگر بود که رابطه منفی با نگرش بدبینانه نشان داد ($p = 0.01$)، $B=-1/031$ متغیر درآمد در هیچ‌یک از ابعاد نگرش به ازدواج اثر معناداری از خود نشان نداد. این الگو از نتایج گویای آن است که در مدل حاضر، پایداری به مناسک دینی در مقایسه با شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی (درآمد و تحصیلات)، نقش تعیین‌کننده‌تری در شکل‌دهی به نگرش‌های خوش‌بینانه و بدبینانه نسبت به ازدواج دارد.

جدول ۶. شاخص‌های برازش مدل‌های تحلیل مسیر

زیرمقیاس نگرش	df/ χ^2	CFI	TLI	RMSEA	SRMR
نگرش بدبینانه	1.94	.96	.94	.058	.046
نگرش خوش‌بینانه	2.01	.95	.93	.061	.049
نگرش واقع‌گرایانه	2.44	.91	.89	.072	.055
نگرش ایده‌آل‌گرایانه	2.86	.88	.86	.081	.063

براساس شاخص‌های برازش مندرج در جدول، مدل تحلیل مسیر برای ابعاد مختلف نگرش به ازدواج، برازش قابل قبولی با داده‌ها دارد. مدل‌های مربوط به نگرش بدبینانه ($\chi^2/df=1.94$, CFI=.96,) و نگرش خوش‌بینانه ($\chi^2/df=2.01$, CFI=.95, TLI=.93,) و نگرش واقع‌گرایانه ($\chi^2/df=2.44$, CFI=.91, TLI=.89, RMSEA=.072, SRMR=.055) و نگرش ایده‌آل‌گرایانه ($\chi^2/df=2.86$, CFI=.88, TLI=.86, RMSEA=.081, SRMR=.063) از برازش مطلوب و بسیار خوبی برخوردارند. اگرچه مدل‌های نگرش واقع‌گرایانه و ایده‌آل‌گرایانه در محدوده قابل قبول قرار می‌گیرند، اما برازش ضعیف‌تری را نسبت به دو بعد اول نشان می‌دهند. این الگو بیانگر آن است که مدل مفهومی پژوهش، روابط بین متغیرها را در ابعاد خوش‌بینانه و بدبینانه نگرش به ازدواج به طور مؤثرتری تبیین می‌کند.

جدول ۷. جدول استخراج‌شده از فایل دو

مسیر	β	SE	t	P
تحصیلات → نگرش بدبینانه	-0.28	0.08	-3.39	.001
درآمد → نگرش بدبینانه	0.05	0.06	0.94	.347
مناسک دینی → نگرش بدبینانه	-0.31	0.05	-6.31	<.001
تحصیلات×مناسک → نگرش بدبینانه	-0.02	0.05	-0.43	.663
درآمد×مناسک → نگرش بدبینانه	0.07	0.05	1.35	.179

نتایج برآورد مدل تحلیل مسیر برای نگرش بدبینانه نشان می‌دهد که دو مسیر مستقیم، اثر معناداری بر این بعد دارند. مناسک دینی ($p > 0.001$), $\beta = -0.31$ و سطح تحصیلات ($p > 0.01$), $\beta = -0.28$ هر دو به صورت منفی و معنادار نگرش بدبینانه را پیش‌بینی می‌کنند. این بدان معناست که با افزایش پایبندی به مناسک دینی و همچنین با بالا رفتن سطح تحصیلات، نگرش بدبینانه نسبت به ازدواج کاهش می‌یابد؛ در مقابل، مسیرهای تعاملی (اثر تعدیل‌گری) مناسک دینی بر رابطه بین تحصیلات و درآمد با نگرش

بدبینانه معنادار نبوده است. پس در این مدل، اگرچه مناسک دینی یک پیش‌بین مستقیم قوی است، اما نقش تعدیل‌کنندگی در ارتباط بین متغیرهای اقتصادی - اجتماعی و نگرش بدبینانه ندارد.

جدول ۸. جدول استخراج‌شده از فایل دو

مسیر	β	SE	t	P
تحصیلات → نگرش خوش‌بینانه	0.11	0.06	1.96	.052
درآمد → نگرش خوش‌بینانه	-0.10	0.12	-0.84	.403
مناسک دینی → نگرش خوش‌بینانه	0.27	0.05	5.46	<.001
تحصیلات×مناسک → نگرش خوش‌بینانه	-0.01	0.04	-0.39	.695
درآمد×مناسک → نگرش خوش‌بینانه	0.03	0.04	0.68	.498

نتایج تحلیل مسیر برای نگرش خوش‌بینانه نشان می‌دهد که از میان متغیرهای مورد بررسی، تنها مناسک دینی پیش‌بینی‌کننده مثبت و معنادار این بعد از نگرش است ($p > 0.01$ ، $\beta = 0.27$) (مسیر مستقیم تحصیلات اگرچه مثبت است، اما تنها در سطح آستانه معناداری قرار دارد ($P=0.052$). درآمد اثر مستقیم معناداری بر نگرش خوش‌بینانه نداشته و تنها اندکی رابطه عکس با نگرش خوش‌بینانه دارد؛ افزون بر این، هیچ‌یک از اثرهای تعاملی (تحصیلات × مناسک و درآمد × مناسک) از نظر آماری معنادار نبوده‌اند. این یافته گویای آن است که مناسک دینی یک پیش‌بین مستقیم و مستقل برای نگرش خوش‌بینانه به ازدواج به شمار می‌رود، اما نقش تعدیل‌گری در رابطه بین متغیرهای اقتصادی - اجتماعی و این بعد از نگرش را ایفا نمی‌کند.

جدول ۹

مسیر	B	SE	t	p
تحصیلات → نگرش واقع‌گرایانه	-0.03	0.04	-0.10	.922
درآمد → نگرش واقع‌گرایانه	-0.07	0.08	-0.87	.403
مناسک دینی → نگرش واقع‌گرایانه	0.04	0.07	0.54	.591
تحصیلات×مناسک → نگرش واقع‌گرایانه	-0.05	0.03	-1.94	.051
درآمد×مناسک → نگرش واقع‌گرایانه	0.06	0.04	1.61	.109

نتایج تحلیل مسیر برای نگرش واقع‌گرایانه گویای آن است که هیچ‌یک از مسیرهای مستقیم متغیرهای مستقل (تحصیلات، درآمد و مناسک دینی) پیش‌بینی‌کننده معناداری برای این بعد از نگرش به ازدواج نبوده‌اند؛ همچنین، هیچ‌یک از اثرهای تعاملی (تحصیلات $\times$ مناسک و درآمد $\times$ مناسک) به لحاظ آماری معنادار نبوده‌اند. گفتنی است اگرچه اثر تعاملی تحصیلات و مناسک دینی ($\beta = -0.05$) از نظر آماری معنادار نیست، اما به آستانه معناداری ($p=0.051$) بسیار نزدیک است که می‌تواند نشانه‌ای از یک نقش تعدیل‌گری ضعیف باشد؛ به طور کلی این یافته نشان می‌دهد که مدل حاضر فاقد توانایی لازم برای تبیین نگرش واقع‌گرایانه به ازدواج براساس متغیرهای در نظر گرفته شده است و شکل‌گیری این نگرش احتمالاً تحت تأثیر عوامل دیگری قرار دارد که در این پژوهش بررسی نشده‌اند.

جدول ۱۰

مسیر	B	SE	t	P
تحصیلات $\rightarrow$ نگرش ایده‌آل‌گرایانه	-0.05	0.09	-0.47	.645
درآمد $\rightarrow$ نگرش ایده‌آل‌گرایانه	0.13	0.09	1.52	.131
مناسک دینی $\rightarrow$ نگرش ایده‌آل‌گرایانه	-0.06	0.07	-1.28	.200
تحصیلات $\times$ مناسک $\rightarrow$ نگرش ایده‌آل‌گرایانه	-0.01	0.06	-0.09	.920
درآمد $\times$ مناسک $\rightarrow$ نگرش ایده‌آل‌گرایانه	0.02	0.05	0.46	.647

نتایج تحلیل مسیر برای نگرش ایده‌آل‌گرایانه نشان می‌دهد هیچ‌یک از مسیرهای مستقیم (تحصیلات، درآمد و مناسک دینی) و هیچ‌یک از اثرهای تعاملی (تحصیلات $\times$ مناسک و درآمد $\times$ مناسک) پیش‌بینی‌کننده معناداری برای این بعد از نگرش به ازدواج نبوده‌اند. تمامی ضرایب مسیر از نظر آماری غیرمعنادار هستند ($p < 0/05$). این الگو از یافته‌ها، همراه با نتایج جدول ۹، بیانگر آن است که متغیرهای اقتصادی - اجتماعی (درآمد و تحصیلات) و متغیر مذهبی (مناسک دینی) که در این پژوهش بررسی شدند، نقش تعیین‌کننده‌ای در تبیین ابعاد واقع‌گرایانه و ایده‌آل‌گرایانه نگرش به ازدواج ندارند.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به اینکه هدف پژوهش حاضر «تحلیل مسیر پیش‌بینی نگرش به ازدواج براساس میزان درآمد و تحصیلات با اثر تعدیل‌کنندگی مناسک دینی» در نمونه‌ای از بزرگسالان شهر تهران بود، نتایج توصیفی نشان داد که نگرش کلی به ازدواج در نمونه نسبتاً مثبت است و نیز ابعاد مختلف نگرش (خوش‌بینانه، بدبینانه، واقع‌گرایانه و ایده‌آل‌گرایانه) با شدت‌های متفاوتی در افراد حضور دارد. تحلیل‌های همبستگی، رگرسیون سلسله‌مراتبی و تحلیل مسیر نیز نشان داد که مناسک دینی و تا حدی سطح تحصیلات، مهم‌ترین متغیرهای مرتبط با ابعاد نگرش به ازدواج هستند؛ درحالی‌که درآمد نقش معناداری در تبیین نگرش‌ها نداشت و اثر تعدیل‌کنندگی فرض شده برای مناسک دینی بر روابط درآمد و تحصیلات با نگرش نیز تأیید نشد. بر این اساس در ادامه، یافته‌ها در چارچوب فرضیه‌های پژوهش و با استناد به مبانی نظری و پیشینه تجربی تفسیر می‌شوند.

۱. نقش مناسک دینی در شکل‌گیری نگرش به ازدواج

یکی از پایدارترین الگوهای مشاهده‌شده در این پژوهش، نقش قوی مناسک دینی در تبیین دو بعد «نگرش بدبینانه» و «نگرش خوش‌بینانه» بود؛ همان‌گونه که در جدول ۴ و مدل‌های رگرسیونی و تحلیل مسیر نشان داده شد، مناسک دینی با نگرش بدبینانه رابطه منفی و با نگرش خوش‌بینانه رابطه مثبت و معنادار دارد؛ به این معنا که با افزایش پایبندی به مناسک دینی، نگرش‌های بدبینانه نسبت به ازدواج کاهش و نگرش‌های خوش‌بینانه افزایش می‌یابد.

این یافته با ادبیات نظری و تجربی موجود همسو است. پیش‌تر نشان داده شده بود که دینداری (به‌ویژه در بعد رفتاری و مناسکی آن) با نگرش مثبت‌تر به ازدواج، تأکید بر قداست خانواده و تمایل بیشتر به تشکیل خانواده همراه است (کرمی، ۱۳۹۳؛ حضرتی و همکاران، ۱۳۹۹). در سطح بین‌المللی نیز مطالعاتی مانند تحقیق چندسطحی در کشورهای اروپایی (لیفبورر، ۲۰۱۹)، پژوهش مبتنی بر شاخص دورل در هرویر (۲۰۲۴) و مطالعه سونکایا (۲۰۲۴) نشان دادند که دینداری با نگرش‌های سنتی‌تر و مثبت‌تر نسبت به ازدواج و خانواده همبسته است؛ همچنین مطالعه فولر (۲۰۱۵) نشان داد که دینداری با سن ایده‌آل پایین‌تر برای ازدواج و ترجیحات موافق‌تر با ازدواج همراه است. از دیدگاه

نظری، این الگو با نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده سازگار است؛ زیرا مناسک دینی را می‌توان بخشی از باورهای هنجاری و باورهای کنترلی دانست که نگرش به یک رفتار (در اینجا ازدواج) را شکل می‌دهند (ازجن، ۱۹۸۵). انجام منظم اعمال دینی، فرد را در بستری از معانی دینی قرار می‌دهد که در آن ازدواج نه تنها یک قرارداد اجتماعی، بلکه یک عمل توصیه‌شده و ارزشمند دانسته می‌شود؛ در چنین چارچوبی، انتظار می‌رود نگرش‌های خوش‌بینانه (تأکید بر کارکردهای مثبت ازدواج) تقویت و نگرش‌های بدبینانه (تأکید بر هزینه‌ها و تعارض‌ها) تضعیف شوند. از سوی دیگر، یافته حاضر با قرائت دینی از نظریه مبادله اجتماعی نیز همسو می‌باشد. اگر در چارچوب مبادله صرفاً بر منابع اقتصادی (درآمد) و انسانی (تحصیلات) تأکید شود، ممکن است ازدواج به عنوان یک «معامله پرهزینه» در شرایط اقتصادی دشوار دیده شود (رویکیلین، ۲۰۱۸)؛ اما دینداری و مناسک دینی، به‌ویژه در بافتی مانند ایران، نوعی «سرمایه معنوی» ایجاد می‌کند که سودهای غیرمادی ازدواج (مانند آرامش، ثواب اخروی، مشروعیت روابط عاطفی و جنسی، افزایش احساس معنا در زندگی) را سنگین‌تر می‌سازد و در نتیجه نگاه فرد به ازدواج را از چارچوب صرفاً اقتصادی به سوی چارچوبی ارزشی و معنوی جابه‌جا می‌کند (کرمی، ۱۳۹۳؛ حضرتی و همکاران، ۱۳۹۹). به طور خلاصه، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که عامل دینی - مناسکی در تبیین نگرش‌های مثبت و منفی نسبت به ازدواج، نقشی پررنگ‌تر از متغیرهای اقتصادی - اجتماعی ایفا می‌کند؛ موضوعی که در شرایط فشار اقتصادی و ناپایداری شغلی، اهمیت دوچندانی می‌یابد (نیازی و همکاران، ۱۳۹۴؛ رحمانی‌پور، ۱۴۰۳).

۲. نقش تحصیلات و تبیین نسبی نگرش بدبینانه

در پاسخ به یکی از فرضیه‌های پژوهش مبنی بر نقش سطح تحصیلات در تفاوت‌های نگرش به ازدواج، نتایج بیانگر آن بود که تحصیلات تنها برای بعد بدبینانه معنادار است. براساس نتایج همبستگی و تحلیل مسیر، تحصیلات با نگرش بدبینانه رابطه منفی دارد؛ یعنی افراد با سطح تحصیلات بالاتر، اندکی نگرش بدبینانه کمتر نسبت به ازدواج دارند؛ درحالی‌که رابطه تحصیلات با ابعاد خوش‌بینانه، واقع‌گرایانه و ایده‌آل‌گرایانه معنادار نبود یا صرفاً در آستانه معناداری قرار داشت. این یافته تا حدی متفاوت از برخی پژوهش‌های پیشین است که تحصیلات را به عنوان عاملی دوگانه معرفی کرده‌اند؛ از یک‌سو افزایش

تحصیلات با فردگرایی، تأخیر در ازدواج و حساسیت بیشتر نسبت به کیفیت زندگی زناشویی همراه است و می‌تواند نگرش‌های محتاطانه یا بدبینانه را تقویت کند و از سوی دیگر، تحصیلات بالاتر با دسترسی بهتر به مهارت‌های ارتباطی، منابع اطلاعاتی و توانمندی‌های روان‌شناختی همراه است و می‌تواند دیدگاه‌های آگاهانه‌تر و متوازن‌تری نسبت به ازدواج ایجاد کند (یوسف، ۱۳۹۲؛ نیازی و همکاران، ۱۳۹۴؛ صباغچی و همکاران، ۱۳۹۶؛ فولر، ۲۰۱۵؛ سونکایا، ۲۰۲۴).

در بافت این پژوهش به نظر می‌رسد وجه دوم پررنگ‌تر بوده است؛ یعنی افراد تحصیل‌کرده‌تر احتمالاً به دلیل دسترسی به اطلاعات تخصصی، تجربه مواجهه با منابع علمی و دوره‌های مشاوره و نیز مواجهه انتقادی‌تر با رسانه‌ها، نگرش بدبینانه افراطی نسبت به ازدواج را کاهش داده‌اند؛ هرچند این امر به معنای افزایش ایده‌آل‌گرایی یا خوش‌بینی ساده‌انگارانه نیست. به بیان دیگر، تحصیلات در این نمونه بیشتر به تعدیل بدبینی کمک می‌کند تا به تقویت ابعاد دیگر نگرش؛ همچنین باید توجه داشت که بخش قابل‌توجهی از نمونه پژوهش حاضر را بزرگسالان متأهل تشکیل می‌دادند، درحالی‌که بیشتر مطالعات پیشین بر روی دانشجویان و جوانان مجرد انجام شده‌اند (مثلاً سونکایا، ۲۰۲۴ و فولر، ۲۰۱۵). برای افراد متأهل، تحصیلات ممکن است بیشتر با تجربه زیسته از ازدواج ترکیب شود و بدبینی اولیه را کاهش دهد؛ درحالی‌که در میان جوانان مجرد شاید تحصیلات با تأخیر در ازدواج و دیدگاه‌های انتقادی‌تر نسبت به نهاد خانواده همسو شود و این ترس را افزایش دهد. این تفاوت ترکیب نمونه می‌تواند بخشی از اختلافات بین یافته‌های حاضر و برخی پژوهش‌های پیشین را توضیح دهد.

۳. نبود اثر معنادار درآمد بر نگرش به ازدواج

در پاسخ به فرضیه دوم در این پژوهش، نتایج نشان داد درآمد (در سطح همبستگی و در مدل‌های رگرسیون و تحلیل مسیر) با هیچ‌یک از ابعاد نگرش به ازدواج رابطه معناداری ندارد؛ درحالی‌که در ادبیات نظری و تجربی، درآمد و وضعیت اقتصادی معمولاً به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی در تبیین نگرش، سن ازدواج و تمایل به ازدواج معرفی شده‌اند (یوسف، ۱۳۹۲؛ نیازی و همکاران، ۱۳۹۴؛ صباغچی و همکاران، ۱۳۹۶؛ سونکایا، ۲۰۲۴).

برای این یافته چند نکته تبیینی مطرح می‌شود:

الف) نوع شاخص درآمد: در این پژوهش، درآمد به صورت طبقه‌ای و عمدتاً براساس «درآمد شخصی» گزارش شده است؛ درحالی‌که برای بخش مهمی از افراد، به‌ویژه زنان متأهل «امنیت اقتصادی خانواده» لزوماً با درآمد شخصی هم‌معنا نیست و به ترکیب درآمد همسر، خانواده گسترده و حمایت‌های دیگر بستگی دارد. پس ممکن است شاخص به‌کاررفته نتوانسته باشد به‌خوبی وضعیت اقتصادی ادراک شده را بیان کند.

ب) سطح بالای فشار اقتصادی عمومی: در شرایطی که فشارهای اقتصادی به صورت فراگیر بر جامعه حاکم است (ر.ک: پژوهش‌های نیازی و همکاران، ۱۳۹۴؛ رحمانی‌پور، ۱۴۰۳)، ممکن است تفاوت‌های طبقه‌بندی شده در درآمد شخصی تأثیر تمایز بخش قوی بر نگرش به ازدواج نداشته باشند؛ زیرا نگرش‌ها بیشتر تحت تأثیر روایت‌های فرهنگی و دینی مشترک از ازدواج قرار می‌گیرند تا تفاوت‌های نسبی در درآمد. پس این موضوع یافته‌های پژوهش‌های پیشین را به چالش می‌کشد. به‌طور کلی می‌توان نتیجه گرفت که در این نمونه خاص، نگرش به ازدواج بیش از آنکه پاسخ مستقیمی به شرایط اقتصادی فرد باشد، بازتاب ترکیب تحصیلات و به‌ویژه «سرمایه دینی» اوست؛ هرچند این نتیجه به معنای نادیده گرفتن نقش واقعی تنگناهای اقتصادی در رفتارهای ازدواج (مانند سن ازدواج، تعداد فرزندان و...) نیست.

۴. ابعاد واقع‌گرایانه و ایده‌آل‌گرایانه از سوی متغیرهای بررسی‌شده اثر واضحی نگرفتند

تحلیل‌های انجام‌شده نشان داد مدل پژوهش برای دو بعد نگرش واقع‌گرایانه و نگرش ایده‌آل‌گرایانه برازش ضعیف‌تری نسبت به دو بعد خوش‌بینانه و بدبینانه دارد و هیچ‌یک از متغیرهای تحصیلات، درآمد و مناسک دینی، پیش‌بین معنادار این دو بعد نبودند. تنها اثر تعاملی تحصیلات و مناسک دینی بر نگرش واقع‌گرایانه در آستانه معناداری قرار داشت ($p = 0.05$) که برای یک نتیجه قاطع کافی نیست. این الگو نشان می‌دهد که شکل‌گیری نگرش‌های واقع‌گرایانه و ایده‌آل‌گرایانه نسبت به ازدواج احتمالاً بیش از آنکه تحت تأثیر متغیرهای اقتصادی - اجتماعی و مناسک دینی باشد، وابسته به عوامل روان‌شناختی و خانوادگی است؛ از آن جمله عواملی مانند سبک دلبستگی، تجربه ازدواج والدین (طلاق یا تداوم زندگی مشترک)، تجربه روابط عاطفی پیشین، ویژگی‌های شخصیتی (مثلاً حالات نوروز^۱ یا خوش‌بینی)،

الگوهای ارتباطی خانواده و نیز مواجهه با رسانه‌ها و روایت‌های فرهنگی از عشق و ازدواج (فولر، ۲۰۱۵؛ سیلوراستین، ۲۰۲۲). به بیان دیگر واقع‌گرایی در نگرش به ازدواج ممکن است بیشتر حاصل ترکیب تجربه شخصی، مشاهده نزدیکان و یادگیری تدریجی در طول زندگی باشد تا محصول مستقیم جایگاه اقتصادی یا سطح انجام مناسک دینی. ایده‌آل‌گرایی نیز می‌تواند ریشه در باورهای رمانتیک، انتظارات فردی، داستان‌های فرهنگی و تجربه‌های اولیه عاطفی داشته باشد که در این پژوهش اندازه‌گیری نشده است؛ از این رو نتایج حاضر خلأیی را در ادبیات نشان می‌دهد و ضرورت توجه به متغیرهای روان‌شناختی و بین‌نسلی را در مطالعات آینده برجسته می‌کند.

۵. فرضیه تعدیل‌کنندگی مناسک دینی ضعیف مشاهده شد

فرضیه‌های پنجم و ششم پژوهش بر این مبنا تدوین شده بودند که مناسک دینی رابطه بین درآمد و تحصیلات با ابعاد نگرش به ازدواج را تعدیل می‌کند؛ به این معنا که انتظار می‌رفت در سطوح مختلف پایبندی دینی، شدت و جهت اثر درآمد و تحصیلات بر نگرش تغییر کند. این انتظار با استناد به پژوهش‌هایی مطرح شده بود که بر نقش بافتی و تعاملی دینداری در نگرش به خانواده و ازدواج تأکید دارند (لیفبورر، ۲۰۱۹؛ هرویر، ۲۰۲۴؛ سونکایا، ۲۰۲۴).

اما نتایج تحلیل مسیر نشان داد که هیچ‌یک از اثرهای تعاملی تحصیلات $\times$ مناسک و درآمد $\times$ مناسک بر ابعاد چهارگانه نگرش معنادار نیستند؛ به بیان دیگر، مناسک دینی در این نمونه بیشتر به صورت «اثر اصلی» عمل کرده‌اند و نه به عنوان «تعدیل‌گر». این امر بدان معناست که افراد مذهبی‌تر (مستقل از سطح تحصیلات و درآمدشان) نگرش خوش‌بینانه‌تر و البته بدبینانه کمتر نسبت به ازدواج دارند، اما این پایبندی دینی لزوماً نحوه تأثیر درآمد و تحصیلات بر نگرش را تغییر نمی‌دهد.

برای این عدم تأیید چند تبیین قابل ارائه است:

الف) دامنه محدود یا ناهمگن بودن توزیع متغیرها: اگرچه در سطح توصیفی، تنوعی در نمرات مناسک دینی، طبقات درآمد و تحصیلات مشاهده شد، اما ممکن است توزیع این متغیرها (به‌ویژه در ترکیب با یکدیگر) آن‌قدر گسترده نبوده باشد که اثر تعاملی به‌طور آماری قابل مشاهده شود.

ب) توان آماری محدود برای کشف اثرهای تعاملی ضعیف: همان‌گونه که ادبیات روش‌شناسی نشان

می‌دهد، اثرهای تعاملی معمولاً اندازه اثر کوچکی دارند و کشف آنها به حجم نمونه‌های بزرگ‌تر و ابزارهای بسیار دقیق‌تری نیاز دارد (کلین، ۲۰۱۵؛ فیلد، ۲۰۱۶؛ تاباچنیک و فیدل، ۲۰۱۹). هرچند در این پژوهش، حجم نمونه برای تحلیل مسیر مناسب بوده، اما ممکن است برای شناسایی تعامل‌های ضعیف کافی نبوده است.

ج) ماهیت دینی - هنجاری مناسک: در بافت فرهنگی - دینی ایران احتمال دارد که مناسک دینی به‌عنوان یک هنجار قوی و نسبتاً مستقل عمل کند که صرف‌نظر از وضعیت اقتصادی و تحصیلی، نگرش‌ها را در یک جهت مشخص (مثبت‌تر نسبت به ازدواج) هدایت نماید؛ بنابراین نقش آن بیشتر شبیه یک «شاکل معنایی فراگیر» است تا متغیری تعدیل‌گر که بنابر سطح درآمد و تحصیلات معناهای متفاوتی به ازدواج نسبت دهد. درمجموع می‌توان گفت که فرضیه تعدیل‌کنندگی مناسک دینی تأیید تجربی نیافت و این امر خود یکی از نتایج مهم پژوهش است که می‌تواند در طراحی مدل‌های نظری آینده مورد توجه قرار گیرد.

به طور کلی مدل تلفیقی ارائه‌شده نشان می‌دهد که در بافت فرهنگی-دینی ایران، منابع معنوی و هنجاری (مناسک دینی) در شکل‌دهی به نگرش‌ها بر منابع اقتصادی-اجتماعی تقدم دارند؛ نتیجه‌ای که برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در حوزه جوانان و خانواده اهمیت بسیاری دارد. مناسک دینی قوی‌ترین پیش‌بین نگرش به ازدواج است؛ به‌گونه‌ای که افزایش پابندی مناسکی با کاهش نگرش بدبینانه و افزایش نگرش خوش‌بینانه نسبت به ازدواج همراه است. سطح تحصیلات نیز تنها در کاهش نگرش بدبینانه نقش معنا دارد و در تبیین سایر ابعاد نگرش به ازدواج (به‌ویژه خوش‌بینانه، واقع‌گرایانه و ایده‌آل‌گرایانه) نقش محدود یا نامعنایی دارد. در مورد درآمد شخصی در این پژوهش پیش‌بین معناداری برای هیچ‌یک از ابعاد نگرش به ازدواج نبود؛ موضوعی که نشان می‌دهد نگرش به ازدواج در این نمونه بیش از آنکه بازتاب مستقیم تفاوت‌های اقتصادی باشد، تحت‌تأثیر عوامل دینی و تا حدی تحصیلی قرار دارد.

فرضیه تعدیل‌کنندگی مناسک دینی تأیید نشد؛ مناسک دینی به‌صورت اثر مستقیم بر نگرش‌ها عمل کرد و میزان آن شدت و جهت رابطه درآمد و تحصیلات با نگرش را تغییر نداد، اما مدل تحلیل مسیر برای ابعاد خوش‌بینانه و بدبینانه برازش مطلوبی داشت، ولی برای ابعاد واقع‌گرایانه و ایده‌آل‌گرایانه، قدرت تبیین پایین بود. این موضوع نشان می‌دهد که برای فهم این ابعاد باید به متغیرهای افزوده (به‌ویژه

روان‌شناختی و خانوادگی) توجه شود. به‌طور کلی یافته‌ها نشان می‌دهد که در شرایط کنونی جامعه ایران، تقویت سرمایه دینی- مناسکی در کنار آموزش و ارتقای سواد ازدواج می‌تواند نقشی کلیدی در شکل‌دهی نگرش‌های سازنده نسبت به ازدواج داشته باشد، حتی اگر فشارهای اقتصادی تداوم داشته باشد.

کاربرد پژوهش در زمینه‌های فراوانی می‌تواند استفاده شود: با توجه به نقش کم‌رنگ درآمد و نقش برجسته مناسک دینی در شکل‌دهی به نگرش، برنامه‌های تشویق ازدواج نباید صرفاً بر محور بسته‌های اقتصادی (وام و تسهیلات مسکن) متمرکز باشند. این سیاست‌ها زمانی اثربخشی بیشتری خواهند داشت که با برنامه‌های فرهنگی- آموزشی مبتنی بر ارزش‌های دینی تلفیق شوند تا ازدواج بیش از آنکه یک تعهد پرهزینه باشد، مسیری برای رشد شخصی و معنوی به شمار رود. از آنجا که تحصیلات بالاتر با نگرش بدبینانه کمتر همراه بود، گنجاندن واحدهای درسی «مهارت‌های زندگی» و «سواد ازدواج» در مقاطع متوسطه و دانشگاه می‌تواند به تعدیل نگرش‌های بدبینانه افراطی کمک شایانی کند (نیازی و همکاران، ۱۳۹۴؛ صباغچی و همکاران، ۱۳۹۶). در فرایند مشاوره پیش از ازدواج، ارزیابی نظام‌مند سطح پایبندی به مناسک دینی و نگرش معنوی مراجعان ضروری است، زیرا یافته‌ها نشان می‌دهد این عامل به‌طور مستقیم بر نگرش‌های مثبت و منفی نسبت به ازدواج تأثیر می‌گذارد. مداخلات مشاوره‌ای می‌توانند با به‌کارگیری هدفمند منابع دینی و معنوی مورد پذیرش زوجین به کاهش نگرش بدبینانه و تقویت نگرش خوش‌بینانه و واقع‌بینانه نسبت به ازدواج بینجامد. این رویکرد با یافته‌های پژوهش‌های پیشین در بافت‌های دینی همسو است (کرمی، ۱۳۹۳؛ حضرتی و همکاران، ۱۳۹۹). طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی ساختاریافته برای زوج‌های جوان و والدین با محوریت موضوعاتی مانند «مدیریت تعارض»، «تنظیم انتظارات واقع‌بینانه» و «نقش معنویت در تاب‌آوری و پایداری خانواده» می‌تواند به اصلاح نگرش‌های بدبینانه و ترویج تصویری متعادل از ازدواج کمک کند.

محدودیت‌هایی در این پژوهش وجود داشت: نمونه پژوهش از راه شبکه‌های مجازی و به‌صورت داوطلبانه انتخاب شد و اکثریت آن را زنان و افراد متأهل تشکیل می‌دادند. پس امکان تعمیم نتایج به کل جمعیت بزرگسال ایران یا حتی کل شهر تهران محدود است. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده از طرح‌های نمونه‌گیری تصادفی و طبقه‌ای و نیز گروه‌های مختلف (جوانان مجرد، زوج‌های تازه‌ازدواج‌کرده، افراد مطلقه و...) استفاده شود؛ همچنین درآمد در این پژوهش به‌صورت طبقه‌ای و عمدتاً براساس درآمد

شخصی سنجیده شد و اطلاعاتی درباره درآمد خانوار، ثروت، بدهی ها و امنیت شغلی به دست نیامد؛ همچنین متغیرهای روان شناختی و خانوادگی مهمی مانند سبک دلبستگی، رضایت زناشویی والدین، تجربه روابط پیشین و ویژگی های شخصیتی سنجیده نشده اند. پیشنهاد می شود در پژوهش های آتی مدل های جامع تری با ترکیب متغیرهای اقتصادی، دینی، روان شناختی و خانوادگی بررسی شوند.

به عنوان پیشنهاد انجام مطالعات طولی و چندموجی برای بررسی تغییر نگرش ها در طول زمان و در مراحل مختلف چرخه زندگی (مجردی، نامزدی، اوایل ازدواج، فرزندآوری و...) توصیه می شود. در نهایت نتایج این پژوهش نشان می دهد هرگونه سیاست یا مداخله در حوزه ازدواج و خانواده، اگر بخواهد واقع بینانه و اثربخش باشد، باید به طور همزمان سه سطح اقتصادی، آموزشی و دینی- فرهنگی را مد نظر قرار دهد؛ با این تأکید که در شکل دهی نگرش ها در بافت مورد مطالعه، سطح پایداری به مناسک دینی و نوع معنابخشی به ازدواج، نقشی کلیدی و تعیین کننده ایفا کند.

منابع

- جوهری، ا. ا. (۲۰۲۳)، الصحاح، ویرایش الاطوش، براساس نسخه ۱۳۶۸ ش.
- حضرتی، سجاد؛ راضیه نوری (۱۳۹۹)، «بررسی نگرش به ازدواج براساس نگرش‌های مذهبی در دانشجویان دختر و پسر»، پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری، س ۵، ش ۳، ص ۴۰-۴۷. <https://www.sid.ir/paper/386009/fa>
- خدایاری فرد، محمد (۱۳۸۹)، «مدل سنجش دینداری و ساخت مقیاس آن در سطح ملی»، پژوهش‌های روان‌شناختی، س ۳، ش ۱ و ۲، ص ۵۲-۶۷. https://japir.ut.ac.ir/article_52308.html
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۹۹)، لغتنامه دهخدا، نسخه برخط.
- رحمانی‌پور، ریحانه (۱۴۰۳)، گزارش وزارت جوانان در مورد موانع ازدواج و فرزندآوری؛ فرهنگی یا اقتصادی؟ روزنامه جام جم، ۲۰ خرداد ۱۴۰۳. <https://jamejamdaily.ir/Newspaper/item/218055>
- سازمان ثبت احوال (۱۴۰۴)، آمارهای مربوط به ازدواج در شش ماهه نخست سال ۱۴۰۴، تهران: سازمان ثبت احوال کشور. [/https://fa.shafaqna.com/news/2147282](https://fa.shafaqna.com/news/2147282)
- سراج‌زاده، سیدحسین (۱۳۹۰)، چالش‌های دین و مدرنیته، تهران: انتشارات آگاه. <https://agah-bookshop.com/p-4160-.aspx>
- صباغچی، مجید؛ علی‌عسکری، ندوشن؛ ترابی، فائزه (۱۳۹۶)، «عوامل تعیین‌کننده نگرش به ازدواج و تشکیل خانواده در شهر یزد»، مطالعات جمعیتی، س ۳، ش ۱، ص ۱۳۱-۱۶۲. <https://doi.org/10.22038/jps.2017.21851.1166>
- کرمی، منیژه و مینا کرمی (۱۳۹۳)، «بررسی نگرش‌ها و باورهای مذهبی دانشجویان نسبت به ازدواج و تشکیل خانواده»، مجموعه مقالات کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی، قم. <https://civilica.com/doc/310328>
- گلستانی بخت، طاهره (۱۳۹۵)، «بررسی مقایسه‌ای رویکرد افراد مجرد و متأهل درباره کارکرد ازدواج»، دوفصلنامه مطالعات اسلامی زنان و خانواده، س ۳، ش ۲، ص ۱۱۱-۱۳۶. <https://doi.org/10.30497/jwfs.2016.1837>

- نیازی، محسن؛ شاطریان، محسن؛ شفائی مقدم، الهام (۱۳۹۴)، «بررسی نقش عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مؤثر در نگرش منفی به ازدواج» (مطالعه موردی شهروندان شهرستان کاشان)، فصلنامه جامعه پژوهی فرهنگی، س ۶، ش ۲، ص ۵۸-۲۷. [/http://ensani.ir/fa/article/354707](http://ensani.ir/fa/article/354707)
- نیل فروشان، پریسا (۱۳۹۲)، «بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس نگرش به ازدواج، نشریه روان پرستاری. https://ijpn.ir/browse.php?a_id=59&sid=1&slc_lang=fa

References

- Ajzen, I. (1985). From intentions to actions: A theory of planned behavior. In J. Kuhl & J. Beckmann (Eds.), *Action-Control: From Cognition to Behavior* (pp. 11-39). Heidelberg: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-69746-3_2
- Cornell, L. (2021). Definitions and decriminalization of bestiality. Legal Information Institute, Cornell Law School. <https://www.law.cornell.edu/>
- Dekhoda, A. A. (2020). Loghatnameh-ye Dekhoda [Dekhoda Dictionary] (Online version). [In Persian]
- Field, A. (2016). *An Adventure in Statistics: The Reality Enforcer*. Sage Publications.
- Fuller, J. N., Frost, A. M. H., & Burr, B. K. (2015). Exploring the impact of religiosity and socioeconomic factors on perceived ideal timing of marriage in young adults. *Journal of Student Research*, 4(1), 120-129. <https://doi.org/10.47611/jsr.v4i1.239>
- Golestani-Bakht, T. (2016/1395). "Barrasī-ye Moqāyeseh-ī-ye Rūykard-e Afrād-e Mojarrad va Motā'ahhel dar bāreh-ye Kārkard-e Ezdevāj" [A Comparative Study of Single and Married Individuals' Approaches to the Function of Marriage]. *Do-Faṣl-nāmeḥ-ye Moṭāle'āt-e Eslāmī-ye Zanān va Khānevādeh*, 3(2), 111-136. <https://doi.org/10.30497/jwfs.2016.1837> [In Persian]
- Herweyer, J., Brushaber-Drockton, K., & Searight, H. R. (2024). Emerging adults' views of marriage: Influence of religion and sexual history. *IAFOR Journal of Psychology & the Behavioral Sciences*, 9(2), Article 1. <https://doi.org/10.22492/ijpbs.9.2.01>
- Hezrati, S., & Nouri, R. (2020/1399). "Barrasī-ye Negarash be Ezdevāj bar Asās-e Negarashhā-ye Mazhabī dar Dāneshjūyān-e Dokhtar va Pesar" [Examining Attitudes Toward Marriage Based on Religious Attitudes in Female and Male Students]. *Pīshraft-hā-ye Nowīn dar 'Olūm-e Rafā'ī*, 5(3), 40-47. <https://www.sid.ir/paper/386009/fa> [In Persian]
- Jawharī, Ismā'īl ibn Hammād. (2023). *Al-Ṣiḥāḥ* (Ed. Aṭṭūsh). [In Arabic]

- Karami, M., & Karami, M. (2014/1393). "Barrasī-ye Negarashhā va Bāvarhā-ye Mazhabī-ye Dāneshjūyān nesbat be Ezdevāj va Tashkīl-e Khānevādeh" [Examining Students' Religious Attitudes and Beliefs Regarding Marriage and Family Formation]. *Majmū'eh-ye Maqālāt-e Kongreh-ye Beyn al-Melalī-ye Farhang va Andīsheh-ye Dīnī*, Qom. <https://civilica.com/doc/310328> [In Persian]
- Khodayarifard, M. (2010/1389). "Model-e Sanjesh-e Dīndārī va Sākht-e Maqyās-e Ān dar Saṭḥ-e Mellī" [A Model for Measuring Religiosity and Constructing Its Scale at the National Level]. *Pažūhesh-hā-ye Ravān-shenākhtī*, 3(1-2), 52-67. https://japru.ac.ir/article_52308.html [In Persian]
- Kline, R. B. (2015). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (4th ed.). Guilford Press.
- Liefbroer, A. C., & Rijken, A. J. (2019). The association between Christianity and marriage attitudes in Europe: Does religious context matter? *European Sociological Review*, 35(3), 363-379. <https://doi.org/10.1093/esr/jcy056>
- National Organization for Civil Registration. (2025/1404). *Āmārḥā-ye Marbūt be Ezdevāj dar Shesh-māhe-ye Nokhost-e Sāl-e 1404* [Statistics Related to Marriage in the First Six Months of 1404]. Tehran: Sāzmān-e Sabt-e Aḥvāl-e Keshvar. <https://fa.shafaqna.com/news/2147282/> [In Persian]
- Niazi, M., Shaterian, M., & Shafaei Moghaddam, E. (2015/1394). "Barrasī-ye Naqsh-e 'Avāmel-e Ejtemā'ī, Farhangī va Eqtešādī-e Mo'asser dar Negarash-e Manfī be Ezdevāj (Moṭāle'eh-ye Moredī: Shahrvandān-e Sharestān-e Kāshān)" [Examining the Role of Social, Cultural, and Economic Factors Influencing Negative Attitudes Toward Marriage (Case Study: Citizens of Kashan County)]. *Fašlnāmeḥ-ye Jāme'eh-pazhūhī-ye Farhangī*, 6(2), 27-58. <http://ensani.ir/fa/article/354707> [In Persian]
- Nilforooshan, P. (2013/1392). "Barrasī-ye Vīzhegīhā-ye Ravān-sanjī-ye Maqyās-e Negarash be Ezdevāj" [Examining the Psychometric Properties of the Attitude Toward Marriage Scale]. *Nashrīyeh-ye Ravān-parastārī*. https://ijpn.ir/browse.php?a_id=59&sid=1&slc_lang=fa [In Persian]
- Rahmani Pour, R. (2024/1403). "Gozāresh-e Vezārat-e Javānān dar Mored-e Mavāne'-e Ezdevāj va Farzand-āvarī; Farhangī yā Eqtešādī?" [Report of the Ministry of Youth on Barriers to Marriage and Childbearing: Cultural or Economic?]. *Rūznāmeḥ-ye Jām-e Jam*, 20 Khordād 1403. <https://jamejamdaily.ir/Newspaper/item/218055> [In Persian]

- Roeckelein, J. E. (2018). Social exchange theory. In *Handbook of Social Psychology* (pp. 61-88). https://doi.org/10.1007/978-94-007-6772-0_3
- Sabbaghi, M., Ali Asgari Nadooshan, A., & Torabi, F. (2017/1396). "'Avāmel-e Ta'yīn Konandeh-ye Negarash be Ezdevāj va Tashkīl-e Khānevādeh dar Shahr-e Yazd" [Determinants of Attitudes Toward Marriage and Family Formation in Yazd City]. *Moṭāle'āt-e Jam'īyatī*, 3(1), 131-162. <https://doi.org/10.22038/jps.2017.21851.1166> [In Persian]
- Sarajzadeh, S. H. (2011/1390). *Chālesh-hā-ye Dīn va Modernīteh* [Challenges of Religion and Modernity]. Tehran: Agah Publications. [In Persian]
- Silverstein, M., Hwang, W., Kim, J.-H., Yoon, J., & Vasilenko, S. A. (2022). The relationship between religiosity and marriage from emerging to established adulthood. *Journal of Adult Development*, 30(1), 118-130. <https://doi.org/10.1007/s10804-022-09419-3>
- Sonkaya, Z. İ., & Öcal, N. Ü. (2024). Young people's attitudes toward marriage, gender roles, and related factors. *BMC Public Health*, 24, Article 3347. <https://doi.org/10.1186/s12889-024-17805-y>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). *Using Multivariate Statistics* (7th ed.). Pearson.
- Yousef, Z. (2013). [Title not provided in original text]. [In Persian]